

Ա Ի Օ Ե

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԸՅԳԷՅԻՆ, ԲԸՆԸՍԻՐԿԱՆ, ԳԻՇԳԻՏԱԿԱՆ
ԵՒ ՔԸԴԱՔԸԿԱՆ

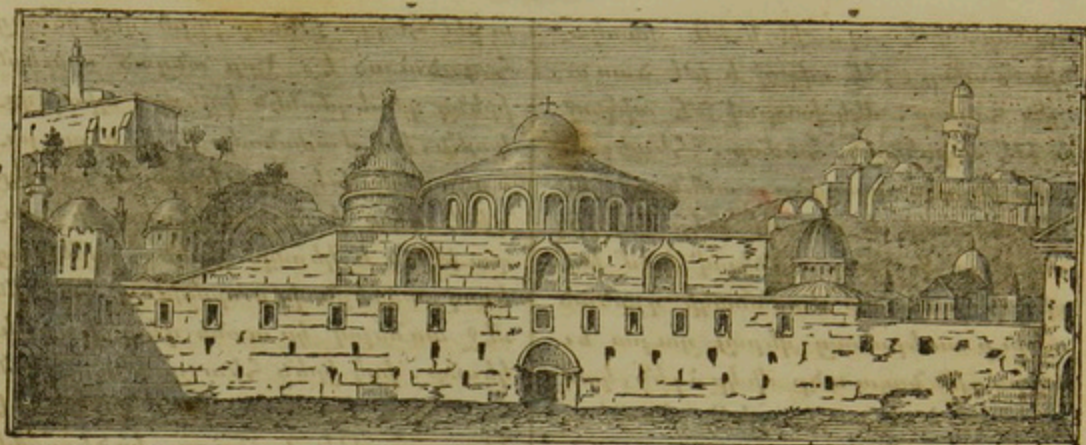
ԻՆՏԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

ՅԵՐՈՒՍԸԴԷՄ

Ի ՏԳԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԱԲԵԱՆՑ

1874

1874-7

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ
ԹԻՒ 1.

ԱՄՍԱԳԻՐ

ՅՈՒՆՎԱՐ 31
1874

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՆՈՐ ՏԱՐԻ

ՆՈՐԱՄԱՌԻՏ տարւոյն հետ ամեն որ պարտք կըղզայ սակաւ ինչ կանգ առնուլ և յետագարձ ակնարկ մի ձը գել անցելոյն վերայ և նորա մէջ կա տարուած նշանաւոր իրողութիւններն դիտել, քննել և բարդատել, ներկային եւ ապագային համար օգտակար հետեւութիւններ հանել։ Այս յետագարձ ակնարկը, այս քննութիւնը կարեւոր և օգտակար է ինչպէս թագաւոր և գահակալ իշխաններու համար, նոյնպէս անշուք իրձիթի մէջ գրգռեալներով իւր մերկութիւնը ծածկող աղքատին համար, ինչպէս հօր մը, նոյնպէս մօր մը համար, մէկ խօսքով ինչպէս գուաղանին յեցած եւ

գերեզմանին դուռն հասած ծերունւոյն, նոյնպէս բոցաւառ ոգւով ապագային յայտնով սնունդ երիտասարդի համար, վասն զի ժամանակը, որ յԱռտուծայ մարդկանց տրուած գերադոյն պարգեւ մի է, մասնաւորի մը չըպատկանիր, այլ առ հասարակ ամեն մարդոյ։ Ժամանակը կենաց պահպանութեան համար տրուած է եւ արդէն կենաց բուն էութիւնը եւ մարդկանց ճշմարիտ բարութիւնը գործելուն մէջ է, որ ժամանակով և ժամանակի մէջ կը կատարուի. և ո՞վ է կեանքը չը սիրող, քաղցր է կեանքը ամենուն համար, թէ՛ գահաւիյ վերայ բազմող վեհապետին եւ թէ՛ անցարկ աղքատին

համար, թէ՛ տղատին և թէ՛ շինակա-
նին համար, թէ՛ տիրոջ և թէ՛ ծառա-
յին համար, մէկ խօսքով թէ՛ տիկնոջ
և թէ՛ տղախնոյն համար. հետեւա-
բար ինչպէս ասացինք, ամեն ոք, ա-
մեն հասակի և վիճակի տէր մարդիկ
առ վայր մի կանգ առնելով՝ կամ խո-
րին հստաչանօք ժամանակի գործած
սխառ աւերանաց վերայ ցուրտ եւ
տխրագին նայումք մի կը ձգեն, կամ
զուարթ և ժպտալից դիմօք ժամանա-
կի կերտած հրաշալիքներն գիտելով՝ կը
սքանչանան և կը հիանան. ուստի եւ
կը փառաւորեն ժամանակի Արարիչը,
որ տուած է ժամանակը մարդկանց իւ-
րեւ անոչառ և անկողմնակալ դատա-
ւոր նոյա գործունէութիւնը քաջալե-
րելու և վարձատրելու. հեղգութիւ-
նը, ծուրութիւնը և թմրութիւնը նը-
շաւակելու և պատժելու. զայս ակնե-
րեւ կը տեսնեմք, երբ անցելոյն փոխն
կը մաղեմք. երբ անցեալ դարերը 'ի
վիշայութիւն կը կոչեմք և երբ ազգաց
անցեալ կենաց պատմութիւնը կը թըղ-
թատեմք. վասն զի հոն պիտի տեսնեմք,
որ ժամանակը ուր թմրութիւն եւ
հեղգութիւն կը տիրէին, քանդած, ա-
ւերած, կործանած եւ ջնջած է շատ
աթոռներ, տէրութիւններ և ազգեր,
սորա հակառակ այն տեղերը, ուր աշ-
խատութիւնը իրրեւ կենաց միակ սը-
նունդ ընդունուած է, այն տեղերը
ժամանակը շինած, կանգնած և վերա-
ծնած է շատ տէրութիւններ ազգեր
և սերունդներ. Երբ անցեալ դարե-
րու տարեգրութիւններն բանամք մեր
աչքին առջեւ, պիտի տեսնեմք որ
ժամանակն իրրեւ անոչառ դատաւոր
իւր մէկ ձեռքով մահ, ապականու-
թիւն եւ աւերում տրուած է հոն,
ուրիշ աշխատութիւնը փոարական ե-
ղած է. իսկ միւս ձեռքով կեանք, շի-
նութիւն եւ վերածնունդ այն տեղ

ուրիշ հեղգութիւնը իրրեւ ցեղ կենաց
հաղածուած է. Երբ անցած ազգերն
իրենց գերեզմանէն կոչեմք. պիտի վը-
կայեն, թէ ժամանակը իրրեւ ծնող յա-
ռաջագիմութե միշտ և անխդհատ կը
դիմէ դէպ 'ի արշալոյս, դէպ 'ի նորո-
գութիւն և կեանք. իրեն համընթաց
եղող ազգերն իւր սրբնթաց կառքին
մէջ առնելով կը տանի դէպ 'ի լոյս և
կեանք. իսկ իրեն հետ չընթացողներն
կը թողու խաւարի մէջ, կը մասնէ
թշուառութեան ձեռքը, կը ծերացնէ
աղքատութեամբ և ապա գերեզման
կ'ջնջենէ : Այս ամենը ակն յայտնի
ճշմարտութիւններ են. վասն զի ո՛ւր
են հնութեան ամենէն պանծալի ազ-
գերն. ո՛ւր են նախկին դարերու աշ-
խարհաստան և աշխարհակալ տէրու-
թիւններն. ո՛ւր է Հռովմէական ընդար-
ձակ պետութիւնը, ո՛ւր են Ասորես-
տանեայց, Կարկեդոնացւոց եւ այլ
ազգաց թագաւորութիւններն... սո-
քա ամենքը անաշխատութեան ար-
դիւնք եղող բազմատեսակ ներքին եւ
արտաքին եղծմամբ անկան ժամանակի
հարուածոց տակ, մանրեցան, փոշի-
ացան և անյայտ ցրուեցան իրենց բե-
կորներն. սոքա ամենքը իրենց զեղծ
կեանքով, բարբոս և սովորութեամբ
ժամանակի աւերիչ ձեռաց հանդիպե-
լով մահացան : Քանի որ բարուց ա-
պականութիւնը և այլ զեղծմունք ա-
նաշխատութեան հետեւանք են, չը կայ
կեանք և ո՛չ կենաց տեւականութիւն
և յաջորդութիւն առանց աշխատու-
թեան. վասն զի բնութեան Արարիչը
իրրեւ կենաց առաջին սնունդ տուած
է մարդկանց աշխատութիւնը և ժա-
մանակը :

Այս խորհրդածութեանց հետ բը-
նականաբար հարցում մի կը գայ միտ-
քերնիս. թէ արդեօք մեր Ազգն ժա-
մանակին հետ յառաջ կը քայլէ. ար-

զեօք դէպ 'ի լոյս և նորոգութիւն կը դիմէ : Թէ անարթնութեամբ ժամաւ նակէն յետ մնալով խաւարի և մթութեան մէջ կը խարխափի : Քէ և դարերը կանցնին , տարիներն կը սահին , օրերը արագ արագ կը վազեն և ժամերն ու վայրկեաններն միշտ կը փոփոխին , միշտ կը նորոգին . արդեօք մեր աղգային կեանքն եւս այս անընդհատ փոփոխութեան և նորոգութեան հաղորդ է , թէ խաղառ անմասն՝ կը մնայ միշտ նոյնութեան մէջ : Այս է մեր փնտռած իսկ կէտը եւ ամենակարելոր հարցը նոր տարւոյ առթիւ եւ ոյէտք է ամեն աղգային անհատի ուշքին և մտադրութիւնը գրաւէ :

Եթէ տոյն հարցման պատասխանը ուրիշներէն սպասեմք , լաւ գիտեմք , որ ոմանք աղգային ներկայ կեանքէն բոլորովին զոտւած և ապագայէն ամենեւին անյոյս պիտի պատասխանեն , թէ չը կայ մեր Ազգի համար փոփոխութիւն և նորոգութիւն . վասն զի աւմեն տեղ տեսնուածներն ոչ այլ ինչ են , այլ տխուր պատկերներ , յետագիմական երեւոյթներ և հակաաղգային դարձուածքներ . իսկ ոմանք ընդհակառակն Ազգին յառաջագիմական փոքրիկ խորտումներէն յափշտակուած , յուսալիր ապագայի մը երազներով լցուած պիտի պատասխանեն , թէ՛ մեր ազգի կեանքը վայրկեաններու փոփոխութեան , օրերու և տարիներու անընդհատ նորոգութեան ոյէս միշտ կը նորոգի . կը զարգանայ և կը բարգաւաճի . վասն զի այսպիսեաց համար ամենափոքրիկ շարժում մի հակայաքաղ յառաջագիմութիւն է . ա . բ . գ . ի սկզբնաւորութիւնը լեզուի ընդարձակ մշակութիւն , ուսման նախադիտելեաց աւանդումը եթէ ոչ ակադէմիական , անշուշտ համարարանական բարձրագոյն դասեր և սահմանադրական լսկ

անուն ունենալը . սահմանադրական ազգաց հաւատարիկ է : Եթէ այս երկու տեսակ պատասխաններն զատ զատ քննեմք , երկուսն եւս մասամբ իրաւայի պիտի գտնեմք : Իրաւունք ունին նոքա , որք Ազգի ներկայ կեանքը անգոհացուցիչ կը դատեն . վասն զի եթէ աղգային ներկայ և անցեալ կեանքերն համեմատեմք իրարու հետ , աւելի կորուստ պիտի գտնեմք , քան թէ գիւտ . աղքատութիւն քան թէ ճոխութիւն . նուազութիւն աղգայնութեան ամենակերպ տարերաց քան թէ առաւելութիւն և բարգաւաճանք . իրաւունք ունին , վասն զի չունինք այսօր ոչ նախկին հարստութիւնն , ճոխութիւնն և զօրութիւնը , չունինք ոչ Հայկազոնց իշխանութիւն , ոչ Արշակունեանց թագաւորութիւն , ոչ Բագրատունի և Ռուբինեանց հարստութիւնքն : Ուրեմն մեր արդի կեանքը հնոյն համեմատութեամբ նորութիւն և առաւելութիւն մի չունենալէն զատ մեծ կորուստ ունի : Թողումք այս նիւթական կորուստներն , նիւթական աղքատութիւնը և տկարութիւնը , բարոյական մեծ կորուստներ , բարոյական մեծ աղքատութեան և տկարութեան մէջ ընկած եմք : Ուր են չորրորդ և հինգերորդ դարու հայերն , ուր նոցա քրիստոնէական օրով վուռուած ոգին , որով հայրենեաց և հայրենաւանդ օրինաց պաշտպանութեան համար մահ քան զկեանս ընտրէին , ուր են այն ժամանակի հոյ կանայք և և տիկնայք , որք գիւցարհուհիք և առաքինութե հարսներ էին , որոց միակ միութարութիւնն էր Ս . Գրոյ ընթերցումներն և Սաղմոսոց մրմունջներն , ուր է նախկին ընտանեկան անարատ կեանքը , որոյ ծածկութիւն տակ և աւմանական առագաստին մէջ կը թաղաւորէին սրբութիւն և ուղիւսհաւ

Թիւն . ուր են աւետարանական այն
ընտիր մշակներն , որք աղէտներէ եւ
տաճնայներէ տաւնց յաւատհատելու՝
մի կողմէն կ'արտասուէին հայրենեաց
թշուառութեան և ժողովրդեան ան
հնարին աղէտից վերայ , միւս կողմէն
արտասուէնքնին արեւելոյ ժողովրդեան
բարոյական ուժը զօրացնել կը փնտը
ին . քրտամբք և արտասուօք կը ցանե-
ին մասաւոր զարգացման սերմերն . ուր
են այն ընտիր և անձնադիր հովիւնե-
րն և հայրապետներն , որք հայր էին
հայրենեաց մէջ . իսկ պաշտօնաւ հոյ-
րենեաց՝ օտարաց առջեւ , որք քաջ
հասկանալով ազգային միութեան խոր
հուրդը և զօրութիւնը , աղտշանօք և
արտասուօք կը յորդորէին ժողովուր-
դը ի սէր և ի միութիւն . վերջապէս
ուր է այն ուսումնասիրութիւնը , ո-
րով Հայաստանի բոլոր շէրփոտիկութիւնն
եւ տրամախոհ զուակուէքը անխնայ
ծով ու ցամաք կտրելով կերթային ու
մանք յԱթէնս , ոմանք ի Հռովմ , այլք
յԱլէքսանդրիա , շատերն ի Բիւզան-
դիոն և ուրիշներն յԵղեսիա . ուր նո-
քա ժրածան մեղուաց նման հայրենե-
աց շինութեան , յառաջադիմութեան
և լուսաւորութեան համար բարոյաւ
կան մեղը և մոմ կը պատրաստէին . Ձը
կան այսօր անոնցմէ ոչ մին և ոչ միւսը ,
այլ փոխանակ նախկին թագաւորու-
թեան և հարստութեանց ստրկութիւն
և նիւթական ու բարոյական աղքա-
տութիւն . փոխանակ նախկին քաջու-
թեան , վատութիւն . փոխանակ քր-
իստոնեական ճշմարիտ սիրոյն և ան-
կեղծ կրօնասիրութեան , կրօնական ան-
տարբերութիւն և կամ՝ կրօնամոլու-
թիւն , փոխանակ նախկին առաքինի և
գիւցադնուհի հայ կանանց և տիկնանց ,
անպարկեշտ , լիտի և նորասիրութենէ
գերետէ հայ կանայք և տիկնայք , փո-
խանակ աւետարանական ընտիր մշա-

կաց , անիրաւ մամնային , ազատու-
թեան , մարդահաճութեան և փառա-
սիրութեան միակ զինաւորներ , փոխա-
նակ անձնադիր հովուաց և հայրապե-
տաց , անձնասէր և օտարամոլ հովիւ-
ներ եւ հայրապետներ . մէկ խօսքով
փոխանակ նախկին ուսումնասիրութե ,
ժողովրդեան ընդհանուր ազգութեթի .
ուրեմն դարձեալ կ'ասեմք , իրաւունք
ունին նոքա , որք ազգին կեանքը եւ
վիճակը կ'ողջան . վասն զի առկաւին
կը քնանամք , տակաւին անցոյս երազ
ներու մէջ կ'ապրինք :

Այլ սակայն չեմք կարող ասել , թէ
նոքա ևս չունին իրաւունք , որք Ազգին
վիճակը գահացուցիչ յառաջադիմուէ . եւ
մէջ տեսնելով՝ ուրախութե փողեր կը
հնչեցնեն . իրաւունք ունին , վասն զի
չը կան այսօր անցելոյն աղէտալի իր-
դութիւններն . չը կան ամբողջ Հայ
ազգը եւ Հայաստանեայց Եկեղեցին
տագնապող կրօնական տարաբարտ վե-
ճերն . թէեւ ցարդ այս վեճերուն ար-
գասիքն եղող յունական ատելութիւ-
նը իւր նենգութիւններն կը շարունա-
կէ . մերթ հայը իւր իրաւունքներէն
կապտել ջանալով , մերթ խժգժաբար
Հայուն դադաղը բռնաբարելով , մերթ
անտիւրբիտոնեական ոգւով ընդհա-
նուր քրիստոնէութեան միակ պարծան-
քն եղող ԽԱՉԸ միայն հայուն կար-
ծելով տոնակոխ առնելով և կտրուե-
լով և մերթ Հոյեկեղեցականին կըս-
նակէն եկեղեցական զգեստներն քա-
շել պատառելով : Ձը կան այսօր այլ
եւս մեզ համար այն արիւննաների դա-
րերն , յորս կամ կայսերք Յունաց ,
կամ խալիֆայք Հադարացւոց բիրաւ-
ւոր հայեր կը գերէին և նոցա անմեղ
և անարարտ արիւնք գետօրէն կը հո-
սեցնէին . չը կան այլ եւս Պարսկական ,
Յունական , Հադարական և կովկասա-
րեան բարբարոս ազգաց հալածանք .

ներն հարստահարութիւնքն, վրդովմունքներն, չը կան այս ամենը . այլ այս ամենն արհաւիրանաց, այս ամենն աղետից տեղ ազատութիւն կը վայելեմք . փոխանակ այն արխանայօժ դարերուն, ազատութեան, լուսաւորութեան, մէկ խօսքով յառաջագէժ և լուսաւորեալ ազգաց փառքը կազմող ժԹդ դարուն մեջ կ'ապրինք . փոխանակ այն բարբաբոս եւ արխանկրակ բռնաւորներուն, բարեխնամ կայսեր մի հովանաւորութիւնը կը վայելեմք և փոխանակ կրօնական բռնադարութեանց, ամենայն ազատութեամբ մեր կրօնական պաշտամունքներն ու պարտաւորութիւնքը կը կատարեմք : Իրօք է որ այս ամենը ուրախական և մխիթարական են, կը խոստովանիմք զայս . սակայն այլ է ուրախանալ այլ է յափշտակուիլը . փողեր հնչեցնելու չափ, կաքաւելու և ծափահարելու չափ ուրախական չեն . խնայէս վերն նշանակուած տխուր սլառ կերներն յուսահատեցնելու չափ տըխուր չեն :

Որ և իյէ բան մի ճշգիւ գնահատելու համար պէտք է իւր տեսակէն եղողներու հետ համեմատելով գնահատել . սպա թէ ոչ նորա յարգը կամ չափէն աւելի նուազեցուցած կը լինիմք և կամ սատոյի բարձրացուցած . այսպէս եւս եթէ մեր Ազգի արգի վիճակն առանց ժամանակն և այլ պարագաներն 'ի նկատի առնելու անցեալ կենաց հետ համեմատենք, բուն չափը չենք կարող գտնել . այլ շատեալ համար խաղառ անգահացուցիչ և ոմանց համար եւս չափէն աւելի գոհացուցիչ : Մեր այս խօսքով ըսել չեմք սզեր, թէ Ազգին վիճակը չունի արտասուաց արժանի կողմեր և կամ չունի ուրախական կէտեր . այլ ընդհակառակը մեր համոզումն այն է, որ ով որ կամի ազգի վերակենդանութեան ձե-

ռնառ լինիլ, ազգին վերքերը տեսած ժամանակ փոխանակ անցյա կոծելու, պէտք է մի կողմէն քննէ, զինէ և շոշափէ և միւս կողմէն ջանայ լուալ, դարմանել և ամեն կերպով ապաքինելու հոգ տանել . իսկ Ազգի արթնութիւնը կամ աթափումն տեսած ժամանակ առանց յափշտակուելու պէտք է ուրախանայ . վասն զի եթէ այդ ըսթափումը, այդ յառաջագիմական փոքրիկ խլրտումը եթէ մեր անցեալ կենաց հետ, կամ եթէ զմեզ չընապատող ազգաց կենաց հետ համեմատեմք, խիստ փաքր և աննշան պիտի գտնեմք :

Յուսահատութիւնը թերահաւատութիւն է . վասն զի յուսահատիլ Աստուծոյ նախախնամութիւնը սերունակ կրնչանակէ . իսկ յառաջագիմական փոքրիկ ցոյցի մը ծափահարութիւնը թեթեւամտութիւն է և պարզապէս կուրութիւն, երկունս եւս, այն է թէ յուսահատութիւնը և թէ թեթեւամտական փողհարութիւնը կամ ծափահարութիւնը հաւասարապէս յառաջագիմութեան վնասակար են . վասն զի ուր յուսահատութիւնը կը ախրէ, չը կայ այն տեղ գործունէութիւն, չը կայ աշխատութիւն, հետեւաբար եւ ոչ կենաց նորոգութիւն . ուր աննշան խլրտում մի յափշտակութեամբ կը ծափահարուի և փողհարութեամբ կը հռչակուի, կը նշանակէ թէ չը կայ այն տեղ յառաջագիմութեան ճշմարիտ ոգի, չը կայ խորաղնինն տեսութիւն յառաջագիմութիւնը իւր իսկ արժանեօք տեսնելու համար : Ուստի անկեղծ յառաջագիմականին, ճշմարիտ ազգասիրին պարտաւորութիւնն է Ազգին թերութիւններն տեսած ժամանակ անցուսահատ խօր զննել, նոցա հետեւանքներն հեռաւանդել և ըստ այնմ դարման մատուցանել . իսկ յառաջագիմական փոքրիկ քոյր տեսած

ժամանակ պարտութիւն է առաւել քա-
ջողերել, անձամբ օրինակ դառնալ,
ոչ թէ շողորթութել և չսփառանայ գո-
վեստներով և ջատագովութիւններով
պատրել:

Իսկ մեր թողով ոմանց յուսահատ
կոծը, ողոր և լայիւնը և ոմանց չափա-
զանց ուրախութիւնը կը խոստովանիմք.
որ Ազգը անցելոյն մէջ, 73 ին մեծ հա-
րուածներ և խոր վերքեր ընդունեց.
թէպէտեւ այս խոստովանութիւնը ծանր
է զգայուն սրտերու համար, բայց ըս-
տոյք է և իրական. վասն զի վարչու-
թիւնը իւր հակառահմանադրական
ընթացքով մի կողմէն, երեսփոխանու-
թիւնը իւր պառակաւեալ դիրքով միւս
կողմէն Ազգին վերայ շատ ծանրացան.
ընդհանուրին շահը և օգուտը մասնա-
ւորաց հաճոյից զոհուեցաւ. ազգի յա-
ռաջագիծութեան խնդիրը անձնական
կրկն առջեւ խոնարհեցաւ. պատրի-
արքի հրաժարման խնդրոյն մէջ, որ օ-
տարանպատ նպատակներով յուզուե-
ցաւ, ազգային դատարարականութեան և
վերաշինութեան վերաբերեալ խնդիր-
ները խորասուզեցան. յիմարաբար մաս-
նաւորաց խորդաւանութեամբ և նեն-
գութեամբ հայը հայուն դէմ զինե-
ցաւ. գործաւորը իւր գործը, բեռնա-
կիրը իւր բեռը, խանութպանը իւր
խանութը թող տալով ոմանց ազգա-
նենգներու ետեւէն գնացին և նոցա
ազգակործան նպատակին ծառայեցին
մերենայաբար. ազգային իշխանութիւ-
նը անարգեցաւ մի քանի պաշտօնա-
մունքներու ձեռամբ. մէկը խիղճ չըրաւ
առաջնորդական պաշտօն մի ձեռք բե-
րելու համար Մշեցիին իւր համարիւն
Սամաթիոյի եղբօր դէմ զինել. մի
քանիներն իրենց կուսակցութեան, ոչ
Ազգին, գործը յառաջ տանելու հա-
մար չը պատկառեցան և ոչ սոսկացին
Եկեղեցւոյ մէջ, Ս. Պատարաղին առ-

ջեւ ռամիկ ժողովուրդը գործիք չինե-
լով Աւետարանի պաշտօնեայն հալա-
ծել:

Պէտք է խոստովանիլ, որ Ազգին
այս դժբաղդ վայրկեաններուն, այս տը-
խուր ճգնաժամին մէջ ազգային օրագ-
րութիւնը եթէ ուզէր կարող էր ըստ
իւր կոչման, ըստ իւր նուիրական պար-
տաւորութեան, եթէ ոչ բողոքովն,
գոնէ մասամբ այս աղէտից առաջ քն-
առնուլ. բայց նա ընդհակառակն անձ-
նասիրութեան ստրկանալով կողմնու-
պահ ոգւով առաւել կիրքերը բուր-
բեց, յուզեց, պառակտեց. մէկ խօս-
քով նա ինքն իւր բարձր կոչումն ուռ-
քի տակ առնելով պարագլուխ եղաւ
ազգը նենգողներուն:

Զեմք կարծեր, որ 73 ին Ազգային
կենաց վերայ բացած վերքերն շուտով
գոցուին վասն զի կեդրոնին մէջ ան-
պատիժ գործուած չարիքներն գաւա-
ռաց մէջ եւս իրենց հետեւանքներն
պիտի ունենան, որոյ առաջին օրինակը
Զմիւռին տուաւ, վասն զի ազգային
Պատրիարքարանի Յուլիս 31 ին պատա-
հած դէպքը Օգոստոս 6 ին Զմիւռնի-
ոյ մէջ կը կրկնուի. դաս մի խռովա-
բարներ առաջնորդարան կը խուժեն.
խորհրդարանը կը կղպեն. եթէ Զմիւռ-
նիոյ մէջ այսչափ, որ ամենէն լուսա-
ւորեալ քաղաքն համարուած է, հա-
պա ինչեր տեղի չը պիտի ունենան
վաղը ուրիշ գաւառացի մէջ:

Ի՞նչ պէտք է առնել այսչափ աղե-
տից համար. լալ և կոծել անցոյս. — այո՛
լալ և կոծել, բայց ոչ անցոյս. հետա-
զօտել թէ ի՞նչ է սոցա պատճառը, և
կարելի եղածին չափ դարման տանիլ.
զննել և քննել թէ ի՞նչ էր պատճառ
Ազգ. վարչութեան տարտամ և հակա-
սահմանադրական փլուզման. հետալօ-
տել թէ, երեսփոխանութիւնը պա-
ռակտող և շարժող հողմերն ուստի՞

նշեցին . թէ՛ ինչո՞ւ համար մեր ազգին մէջ շատ կենսական խնդիրներ կը յուզուին , բայց միշտ կիսակատար կը մնան . ինչո՞ւ համար մասնաւոր շահագէտ անձինք շատ անգամ կը յաջողին Ազգին մէջ խռովութեան որոմներ ցանել և մեծամեծ խռնդոսներ յարուցանել . մէկ խօսքով հետադօտել թէ ինչ է Հայ — Օրադրութեան անկերպարան վիճակին պատճառը . այս ամենուն նուրբ հետադօտութիւնը ամեն Հայու պարտաւորութիւն է : Մէք ինչպէս ուրիշ առթիւ տսած եմք , դարձեալ կ'ասեմք , թէ տգիտութիւնն է միակ պատճառ . զի « Ամենայն չորիք յանուսումնութենէ են » : Ի վաղուց անտի տգիտութիւնն եղած է մեր ամենամեծ թշնամին . վասն զի նովաւ մեր նախկին փառքն ու մեծութիւնը կորսնցուցինք . եւ պիտի կորսնցնեմք նոյն իսկ ազգութիւննիս եթէ չը քաւամք նորա դէմ պատերազմող լուսոյ եւ յառաջագիտութեան զինուորներ հասցնել : Բաղմագարեան փորձերն կըստուգեն , որ ազգ մը հրով , հալածանք չը կործանիր , եւ չը քնջուիր . սակայն տգիտութեամբ շատ ազգեր անցելոյն փոշիներուն տակ անյայտած են :

Ուրեմն պէտք է քաջութեամբ պատերազմիլ տգիտութեան դէմ ներկայ մատաղ սերունդը դաստիարակելով , որոյ համար հարկաւոր է կամք և քանք . ուստի Մի՞ն պարտք կըզգայ տարեմուտին առթիւ մաղթել ընտելեան Արարչէն ամեն Հայ — անհատի կամք և քանք ՚ի շինութիւն և ՚ի վերակենդանութիւն Հայ — ազգութեան :

Ս. ԱԹՈՒՌՈՅ ՐԵԳԶԱՆՈՒՐ ԺՂՈՒՈՅ 1874Ի
ԱՌԱՋԻՆ ԲԱՅՈՒՄՆ

Ս. Աթուոյս ընդհանուր ժողովոյ 1874ի նիստերուն առաջին բացման առթիւ , որ ամսոյս 10դ օրն եղաւ , Ամե. Ս. Պատրիարքն հետեւեալ ատենաբանութիւնը րրաւ .

« Ա յօր՝ ներկայ 1874 տարւոյս Միաբանութեան ընդհանուր ժողովոյ առաջին բացման առթիւ իմ՝ սրտիս ուրախութիւնը կը յայտնեմ բոլոր Միաբան եղբարոյս , և լի եմ յուսով , որ այս տարի Միաբանութեան ընդհանուր ժողովը աւելի սիրով պիտի տեսնայ նախորդ տարուան հաշուեկշիռը և Տնօրէն ժողովոյ տեղեկագիրը և անոնց վերայ օգտակար և արդիւնաւոր տնօրէնութիւններ պիտի ընէ :

« Թէպէտ նախորդ Տնօրէն ժողովը իւր ներկայ տեղեկագրով 1872—73տարւոյն մէջ պատահած զանազան գործոց վերայ տեղեկութիւն կը տայ , ինչպէս ժամանակ ժամանակ տուած է , սակայն ես ևս հարկ կը համարիմ նոյն թուոյն մեր վարչական թէ՛ ներքին և թէ՛ արտաքին գործոց վերայ համաւօտակի տեսութիւն մը ընել :

« Նախ՝ անցեալ տարւոյ Ս. Աթուոյս Մայր Աթոռոյ հետ ունեցած յարաբերութեանց մէջ դժուարութի մը չէ պատահած . թէ և Մայր Աթուոյ Պահակալին կողմէն Միաբանութեան իրաւունքներն ըստ օրինի չը յարգուեցան , որոց Ս. Աթոռոյս վարչութիւնը երբէք տեղի տուած չէ , այլ միշտ զգուշութեամբ վարուած է . որպէս զի ՚ի վնաս Ազգային միութեան եւ յառաջագիտութեան վէճեր չը բարձրանան , եւ հետզհետէ եղածն եւս կը յուսամ՝ որ Ս. Աթոռոյս ներկայ վարչութիւնը խոհական կերպով կարգադրելու կը յաջողի , եթէ

դրուէն անհրէւոյթ թշնամեաց ձեռքեր չը միջմտնեն : Մեր պարտքն է ամեն պարագայի մէջ առանց Մայր Աթոռոյ իրաւանց մնասելու ջանալ, որ ամեն գործ խաղաղ բանակցութեամբ լրանայ (1) :

«Երկրորդ՝ Ազգ. Կէդրոնական վարչութեան հետ ունեցած յարաբերութիւնն իսկաննաւոր ուղղութեան մէջ է : Ս. Աթոռոյս կողմէն եղած խնդիրներն Վարչութիւնը որչափ որ կարողացած է Բ. Գրան մատուցեր է, թէ և ոմանք յանգէտս Միաբանութեան իրաւանց մնասելու փորձեր ըրած են, բայց ապարդիւն մնացած են եղած փորձերն, ուստի աւելորդ էր համար իմ յիշատակելն անգամ :

«Երրորդ՝ օտար ազգաց հետ ունեցած յարաբերութիւնն լաւ վիճակի մէջ չէ. արդէն Չեզ ծանօթ է մեր եւ Լատինաց մէջ ծագած խնդիրը, մինչդեռ մենք սոյն խնդրով կ'զբաղէինք, յանկարծ Յոյն իրենց սրտին մէջ ՚ի վնդուց ունեցած տիրապետական տենջանօք ուղեկցին մեր արգար իրաւունքը բռնաբարել, արդիկելով մեր դարաւոր սովորութիւնը, և ուրանալով մեր հետ ունեցած ընկերութիւնն : Նոցա այս փափաքանայ Տէրոյս Միւթասարրըքի օգնեց, մենք Միւթասարրըքի հետ գծաւորու երբէք ա-

ռիթ չը տուինք. այլ միմիայն Յունաց կողմէն եղած հրատարակէր պատճառ, որ մեր իրաւանց դէմ զինեցաւ : Այս ամենուն համար տեղեկագիրը արդէն ընդարձակ տեղեկութիւններ կը ստանաիկէ (1) :

«Գաղով Ս. Աթոռոյս ելի մտից, ինչպէս հաշուեկշիւը ցոյց պիտի տայ, մուտքը ելից չը համապատասխանէր : Ս. Աթոռոյս մտից գլխաւոր աղբիւրներն են կալուածներն և Ուխտաւորը, բայց Ուխտաւորներէն եղած արգիւնքը ինչպէս յայտնի է հետզհետէ նուազելու վերայ է, և դուրսը գտնուած կալուածները երբէք արգիւնքներ վիճակ մը չունին. որովհետեւ խոջնդոսներն պակաս չեն, թէ և մենք ամեն ջանք կ'ընենք : Այնպէս կարծուած է որ Ս. Աթոռը օրինաւոր հարստութիւնն և ամենեւին կալուածոց արգեանց կտրուութիւն և պէտք չունի. մինչդեռ Ս. Աթոռը իւր Միաբանութեան պարէնը ճշտիւ ճարելու եկամուտ չունի. ուստի իմ սրբազան պարոքօ է խոտովանիլ որ այսքան եղածն ալ միաբանութեանս անձնազահութեան և բուականասիրութեան արգասիքն է, և ոչ թէ արգեանց առաւելութիւնք :

«Ս. Աթոռոյս Ժառանգաւորաց վարժարանը ևս առջի տարիներէն լաւ վիճակի մէջ է, և յոյս մեծ ունիմ, որ օրքան զօր առաւել եւս կատարեալ վիճակի մը պիտի հասնի :

«Արդ՝ այս ամենը այսօր Ընդհանուր Ժողովոյ 1874 թ. առաջին բայման առթիւ յայտնելէ զինի, կը յուսամ որ Ընդհանուր Ժողովը խորին ուշադրութեան պիտի առնէ, իրեն նպա-

(1) Քաջայտ էմ որ Ս. Աթոռոյս հախաւորդներն, որ զաղանի նպատակաւ մը կը ջանան Ազգը պատրել, թէ Երուսաղեմայ Միաբանութեան և Մայր Աթոռոյ մէջ զաղանի գծաւորութիւն մը կը անանի, և այդ գծաւորութեան առիթ տաւոյն որպէս թէ Ս. Աթոռն է, կարգալով Ամեն. Ս. Պատրիարքի ատենարանութեան վերի տղերն, կը համոզուին որ Երուսաղեմայ Միաբանութեան սկզբունքն է խաղաղասիրութիւն յօգուտ ընդհանուր Ազգին : կը համոզուին որ Միաբանութիւնը դիտէ լուրջ նայն իսկ այն վայրկեան, յոր իւր արդար իրաւունքը ընտանի ձեռքերէ կը բռնաբարուի, երբ կը զգայ որ իւր ձայնը բարձրացնելով Ազգ. միութիւնը կը փնտռուի :

(1) Թէ Ս. Ննդեան և թէ այլ կարեւոր խնդրոց մասին ընդարձակ տեղեկութիւններ քաղելով Տնօրէն Ժողովոյ տեղեկագրէն ուրիշ պատահաւորութիւ մեր սիրելի ընթերցողաց կը հաղորդէ մը ամսատետրին միջոցաւ :

տակ տենեալով Ս. Աթուոյս պայծառութիւնը և Աղգին յառաջադիմութիւնը :

« Նա և յատկապէս կը խնդրեմ ընդհանուր ժողովէն , որ մեր անցեալ թերութեանց չը նայելով , որք 'ի հարկէ անսիրտութեան արդիւնք են , իւր աջակցութեամբ ինչպէս յառաջ նայնպէս այսուհետեւ 'ի մի սիրտ և 'ի մի հոգի կը գործէ յօգուտ ընդհանուր Աղգին ր :

Ս. Աթուոյն Երուսաղէմի
ՊԱՏՐԱՐԲ
ԵՍԱՅԻ ԱՐԲ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԻՆՉ ՊԵՏԻ ԼԻՆԷՐ ԸՆԿԵՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
ՎԻՃԱԿԸ . ԵՔԷ ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԻՒՆԸ ԶԵ
ԲԵԻՐ ԲՆԱԻ ԱՇԽԱՐՀԻ ՎԵՐԱՅ

Ըստ կարի պիտի ջանամք լաւ բաշայայտել թէ ի՞նչ վիճակ պիտի ունենայինք մենք այսօր , եթէ քրիստոնէութիւնը չերեւէր աշխարհի վերայ , որով պիտի ուսանիմք ըստ արժանւոյն յարգել մեր առ սոյն աստուածային կրօնն ունեցած պարտաւորութիւնը :

() Գոստոս կայուն մեզք և անօրէնութեամբ հասաւ կայսերական իշխանութեան , եւ կառավարեց զիմակաւ առաքինութեան . նա բռնակալի մը յաջորդած լինելով՝ կամեցաւ վնքն անկէ տարբերելու համար հանգիստ թողուլ իւր հպատակներն , եթէ չէր կարող լինել մեծանձն որ , կը փափարէր դէթ լինել երջանիկ իշխան : Ս'ե՛ծ հանգստութիւն չնորհեց նա իւր հպատակաց . ժողովրդեան մէջ տիրած վերջին ատիժանի ապականութիւնն սկսաւ նուազիլ . այս հանդարտութիւն ընկալաւ իրեն կողմէն :

թ

() Գոստոս գիտցաւ լաւ 'ի կիրարկանել ժամանակն , սա այն անձն է , որ բաղդին պատրաստածներն քաղեց և հաւաքեց . սա միշտ բարերարողութեան հետամտեցաւ , բայց չկարաց միշտ իւրացնել զայն :

Տիբերիոս , յայտ յանդիման ատտիկ անարգեց մարդիկներն : Նորա ազատ համարած զգոցումն այն եղաւ , որոյ մէջ ինքն իսկ պարտաւորեցաւ թաքիլ . բայց այս գողցես ուրախութեան ազազակ մ' էր , զոր չկարաց նա թաքուցանել , թէ և ժողովուրդն ու ծերակոյոր իւր սրտին բնական եղող վատթարութեան մէջ ընկղմած էր :

Երբ սոյն արքայական ժողովուրդն խոնարհելով Կլաւն առջեւ , սկսաւ մեծարել զայն , իմացուեցաւ որ իւր նորա տուած պատիւն զբուշութեամբ և չափով էր : Հռովմ սիրեց զՆերոն , բայց սորա մահուանէն երկար ժամանակ յետոյ իւր ուրուականն գողցես ահ և սարսափ կ'ազդէր սոյն յուսոյ և ուրախութեան երկրին վերայ : Մահացաւ կանգ պէտք է առնուլ , հրաովմեական բարուց նկարագիրն զիտելու համար : Այս բարուց հիմն ոչ Տիտոս , ոչ Մետտիոս և ոչ Մարկոս - Մարկիոս կարացին փոխիւնել , առ միմիայն Մատուծոյ գործ էր : -

Հռովմեական ժողովրդի բարուց ապականութիւնն այլ եւս վերջին ատիժանի հասած էր , այնպէս որ կարելի չէ մարդոյ մը անկից աւելի վատթարանալ՝ եթէ արդէն սրտի ներքին պակասութիւն մը չունենայ : Մորականեալն Միքէնք երբեք չընդկացաւ . գերութեան շղթաներուն մէջ անգամ նորա խորհած ու որոնածն էր միմիայն զուարճութիւն : Այնպէս կը կարծէր նա , որ իւր յաղթականներն զինքն կողոպտած չլին բնաւ . վրան

զի նորա իրեն թողած էին Սի-սի-տաճարն, այսինքն գրականութիւնն ու գեղարուեստները :

Հռովմ առաքինութիւն համարած էր բնութեան դէմ եղած ցած և անարդ գործքերն : Պրիւթոս լատիներէն իւր որդիքն, և Պրիւթոս Բ. ի մահ մատնեց իւր հայրն : Այն ժամանակի պարագայից ստիպումէն յառաջ եկած առաքինութիւններ, որք ընդհանուր առաքինութեանց հետ դիւրաւ կը շփոթին, բայց պէտք է դիտնալ որ այսպիսիք տեղական սովորութեանց արդիւնքներ են : Թէպէտ ազատն Հռովմ յառաջագոյն սակաւապետ էր և ժուժկալ, այլ սակայն ասոր առիթ եղած էր իւր խեղճութիւնն ու աղքատութիւնը. քաջասիրտ էր նա, վասն զի իւր օրէնքներն կը ստիպէին զէք տռնուլ այլոց դէմ, մանաւանդ թէ ինքն յառաջ եկած էր հուդիստար և պատերազմասէր անձերէ : Սակայն նա այնուհետեւ հարստ, անկրօն, ագահ և շուայտաբարոյ եղաւ. նա իւր բազմէն զսո ուրիշ գեղեցկութիւն չունեցաւ, իւր բարուց ընթացքն աւելի էր ամենուին :

Տասն հրամանատարները ստիպ տակ առին զնա : Մարիտ ըստ հաճոյից՝ ազնուականաց, իսկ Սիլւան հասարակ ժողովրդեան արիւններն կը հասեցնեն, և ի լըումն անարգանաց սոյն վերջինը հրապարակաւ կը ջնջէ տանապետութիւն : Աստիլինացի դաւաճաններն յանձնառու կը լինին իւրեանց հարազատ հայրերն ստանելու և խողմը կը համարին իրենց տապալել Հռովմայ մեծափառութիւնը, զոր Յուդուրթան կը ցանկար գնով առնել : Երբ կը դան եռապետներն հետերնին ունենալով իրենց հարստահարութեան սպին : Օրտատո հրա-

ման կը տայ հօր և որդւոյ՝ զիրար ըստանանել, և նորա գողցես)անյատաղ հրամանը կը կատարեն : Օերակոյն արհամարհելի կը լինի նոյն իսկ Տիրերիտին պատճառաւ : Աերոն՝ իրրեւ լատուած տաճարներ (կ'ունենայ : Լուանց՝ առաջնակարգ համարուած ազնուականաց ընտանիքներէն յառաջ եկած քսուներու վերայ խօսելու, առանց զիրար ամբաստանող և սատակող նենգապետները մատնանիշ առնելու, առանց՝ Աերոնի լիտութեանց մանակցող բարոյախօս փիլիսոփաներն ի տես բերելու, օրինակի համար, Սենակրան՝ որ կը ջանայ մայրապան Աերոնը ջատագովել և Պիւռոս, որ առ երեսու կը դուրէ զոյն, այլ ի ծածուկ կողբայ նորա սոյն գործողութեան ձեռնամուխ լինելն. վերջապէս առանց որոնելու Կարիաի, Վիթէլլիտի, Տոմիթիէնի և Կոմոտի իշխանութեանց ներքեւ սոյն վատութեանց արձանագրերն, որք հարիւրաւոր անգամ վերընթերցուած և զարմանաց առիթ տուած են, նկարագիր մի միայն բաւական է մեզ՝ Հռովմական բարուց ապականութե աստիճանն յայտ յանգիման ցուցանելու : Պղտիէն՝ Սեւերոսի պաշտօնատարն, իւր դուստրը կայսեր անգրանիկ որդւոյն հետ ամուսնացնելով, հարիւր ազատ Հռովմայեցիներ ներքինացոյց, յորոց ամանք ընտանեաց տէր և հայր էին. « Որպէս զի, կ'ասէ պատմագիրն, իւր դուստրն բազմութիւ ներքիններ ունենայ իւր ետեւէն՝ ինչպէս վայել է արեւելեան թագուհւոյ մը » :

Լհա՛ սոս աստիճան վատթարութեան վերայ պէտք է յաւելուլ միանգամայն և՛ յոյժ եղճեալ բարոյակախութիւն : Սեծարոյ Աստուր՝ իւր ներկայութեամբ Փղբայ չատուծոյն լիտի հանգեաններն կը պատուէր : Սա

իւր Մարիա ամուսինն յղի տեսներով
() Թանսիրոսին Թողուց զայն . բայց
ստիպաւ ժամանակէն յետոյ երբ () Թ-
թանսիրոս վախճանելով Մարիա ժա-
ռանդ եղաւ անոր բոլոր հարստու-
թեանց, վերստին Վատան ամուսնացաւ
նորա հետ ՚ի փնաս () Թթանսիրոսի որ-
դւոյն : Արկերոն արձակեց իւր Թա-
րանթիա տիկինն , որպէս զի իր սա-
նուհւոյն ՚իւպլիային հետ ամուսնա-
նայ : Սենեկայ մեզ կը ներկայացնէ , որ
կային այնպիսի կանայք , որք իւրեանց
տարիքն փոխանակ հիւպատոսաց Թը-
ւով հռչակելու . իրենց արանց Թուռ-
վըն կը հաշուէին (1) : Տիբերիոս հնա-
րեց Scellarii և Spintrice . Ներսն ազա-
տագրեալ Պիւթագորոսին հետ հրա-
տարասարսիաւ խայտառակութիւն
գործեց , և Հիլիոկապլըն իւր հար-
սանեաց հանդեսներն Հիերոքլեսով
շքեղացոյց (2) :

Այս քանիցս յիշուած Ներոնն էր
դարձեալ , որ հաստատուց երիտասարդաց
(Juvénale) հանդեսներն (3) : Ապետ-
ներն , ծերակոյտի անդամներն և առա-
ջին դատու կանայք պարտաւորուած
էին ելանել Թատրոնի ատեսանն և լըկ-
տի երգեր երգելով՝ այսնակատակ
գուսաններու նման խաղեր յօրինել :
Ի պատիւ Թիմէլէնի տրուած ինծո-
յից համար յատկապէս շէնքեր հիմ-
նուած էին Ագրիպպա լճակի ափանց
վրայ , ուր Հռովմէական երեւելիք
դէմ առ դէմ կը նստէին՝ բոլորովին
մերկացեալ լիտի կանանց հետ : Իսկ

գիշեր ատեն յատուկ լուսաւորու-
թիւններ կրնէին , որպէս զի շուայտա-
կան գործքերն ու անառակութիւնե-
րը յայտնի տեսնուին :

Մահն եւս սոյն հինօրեայ զուտա-
նաց մի գլխաւոր Թատրոն կը կազմէր :
Մահը , որ մի կողմէն իւր սոսկումնե-
րով տխրութիւն կ'առթէր ոմանց ,
կը ներկայանար անդ սոյն կենսական
զուարճութեանց առաւելութիւն մը
տուլու համար : Խնձոյից աւելի պայ-
ծառութիւն տալու համար , բերել
կը տային սուսերածիլ ըմբիշներ և ա-
նառակ կիներ փողահարներով չըջա-
պատուած . այս պղծալից Թատրէն
զինի կ'երթային հանդիսատես լինել
կատաղի գազանի մը մարդկոյցին ա-
րիւն խմելուն , և անկեց վերջն ալ կը
ներկանային մի ուրիշ Թատր , ուր
հանդիսականաց զուարճութեանց հա-
մար կատարուած խաղն էր՝ հողեվոր
մարդկանց կենաց վերջին վայրկեանն
ըրած ատրուելի շարժումներն ու որը-
տաշարժ Թաւալումներն : Ինչպիսի
ժողովուրդ , որ մարդկային ծնունդն
ու մահն անգամ նախատանաց կեն-
թարկէ և բնութեան երկու մեծամեծ
խորհուրդներն թէատրոնի ատեսանն
կը հանէ , որպէս զի միանգամայն նա-
խառէ Աստուծոյ ամեն գործերն :

Արկրագործ գերիներն հանապաղ-
զըթայ կը կրէին օտքերին , և իրենց
ապրուստի համար տրուած ճաշելիքն
էին ստիպաւ ինչ հաց , ջուր և աղ :
Իսկ գիշեր ժամանակ կ'արդելուէին
ստորերկրեայ մառանի մը մէջ , որ մի
միայն կամարին վերայ եղած փոքրիկ
ծակէ մը օդ կ'առնէր : Հռովմէական
Թատրոնց համար յատկապէս պահ-
պանուող Ափրիկեցի առիւծուց վնա-
սէն կամ սպանանելը յատուկ օրէն-
քով մը արգիւրուած էր : Աթէ գեղա-
յի մը իւր կեանքն ազատելու համար

(1) Հռովմայեցոց մէջ ստորութիւն կար տա-
րին անգամ մի Հիւպատոս փոխել . այս խօսքովս
հեղինակն կ'ազէ հասկացնել , որ կանայք ամեն
տարի իրենց այրերն կը փոխէին :

(2) Հիերոքլէս Յոյն գիրի մ' էր :

(3) Այս հանդեսներն կը կատարուէին փետր-
վոր ամսոյն մէջ , իբրեւ բարեկենդանի դիմախոս-
բոց հանդէսներ , որոց միայն երիտասարդներն կը
մասնակցէին :

յանդ գներ մաքառել սոյն կենդանեաց միոյն գէմ, խառիւ պատմոյ կ'ենթարկուէր : Վերջապէս վայրենութիւնն այն աստիճանի հասած էր, որ եթէ մէկը ճամբու վրայ յովաղէ մը պատառուէր, կամ եղջերուի մը եղջիւրները վը վիրաւորուէր, մեռներ, իսկոյն դանազան հիւանդներ վրան հասնելով անոր արիւնով կը լուացուէին և անշաղթէն կը խմէին անկէ : Ասիւգուլան կը մտայթէր, որ Հռովմէական ժողովուրդն մի և եթ գլուխ ունենար, որպէս զի կարենար մէկ հարուածով դամենքն ՚ի մահ մատնել : Սոյն այս կայսրն՝ կրկին խաղաւց համար պահուած առիւծներն մարդոց մտով կը կերակրէր : Երբն սկսած էր մինչև անգամ կենդանի մարդկանց մարմիններն կերցընել : Գիպտացիի մը, որ իւր գիշակերութեամբ ու օրկրամարութեամբն իրատանուանի եղած էր : Տիտոս՝ իւր Վեսպասիանոս հոր տօնախմբութիւնն փառաւորելու համար, երեք հազար հրէանէր գաղաններու լայիւր առաւ : Երբ Տիրերիտը կը յորդորէին որ գէթ ալ մահուան վճիռ տայ իւր բարեկամներէն միոյն, զոր բռնութեամբ գրեթէ բոլորովին մաշեցուցած էր. «Այս տախալին հաշտուած չեմ նորա հետ», պատասխանեց սոյն բռնակալն, այնպիսի խտրով մի. որ իսկապէս կը յայտնէ Հռովմէական ոգին — :

Վրեթէ հասարակ բան մի եղած էր նոցա մէջ սպանանել մի անդամէն հինգ, վեց, տասը և մինչև քսան հասար հոգի ամեն կարգէ, ամեն ազգէ և ամեն հասակէ, որք բաւական էր թէ կասկածաւոր լինէին կառավարութեան առջեւ. իսկ այս զոհուածներու ազգականներն՝ իրենց տուները տերեւազարդ ճիւղերով զարդարելով, կուոյ ձեռքերն կը համբու-

րէին և այսպէս սոյն հանդիսից ներկայ կը լինէին : Վէժանի իննամեայ դուստրն որ չէր կամէր կատարել այս սովորութիւնը, կը հարցանէր թէ՛ արդեօք զինքն պիտի հարուածէ՞ն երբ բանտ տանին. նախ ըկեցաւ դահլճէն և ապա նորա ձեռքով սպանուեցաւ : Ահա այսքան էր Հռովմայեցւոց իրենց կրօնից տուած մեծարանքն : Արտի իշխանութեան Վասանակ (Տակիտոս կը ներկայացնէ զայս իբրեւ մի գեղեցիկ թատր) Վուսէն լծակի ափանց վերայ 19 հազար հոգի մենամարտելով զիրար սպանեցին Հռովմէական ժողովուրդեան զուարճութեան ու զբոսանացը համար. կուռեւէն յառաջ մարտիկներն ողջունեցին զկայսրն ասելով. «Կայսր, մահուան մերձ մարդիկ զքեզ կ'ողջունեն» : Խտր մը, արդարեւ այնչափ մեղի, որչափ ազդու :

(Շարունակէի.)

ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆ

ՆՈՒԹԻՒՆ

Բարեմասնութիւններէ և դեղեցիկ յատկութիւններէ զուրկ անձինք ընդհանրապէս իրենց մէջ չարանախանձ ոգի մը կը սնուցանեն. ուստի երբ կը տեսնեն իրենցմէ աւելի արդիւնաւոր և օգտակար անդամներ մարդկութեւ, կը սկսին անարդ միջոյններով հալածել և թկամ յաւաստեցնելու աշխատիլ և նոցա բարի անունը կամ համբաւը աղարատելու ջանալ : Այս օրինակ վատասիրտ անձինք ՚ի սկզբանէ անտի մեր Ազգին մէջ անպակաս եղած են և կարելի է ասել, որ մեր՝ ուրիշ ազգաց նկատմամբ յետ մնալուն ամենամեծ պատճառներուն մին ևւս այս է :

Մովսէս Թորենային, այս անգու-
գական անձը, որ մեր Ազգին անունը
անմահացուցած է աշխարհի առջեւ,
չարասիրտ և օտարամոլ անձանց կողմա-
նէ ոչ միայն ի կենդանութեան շարու-
նակ տառապած է, այլ յետ մահուան
իւր ոսկորտիքը գերեզմանէն հանուե-
լով նոցա ձեռամբ ջուրը թափուած են
Ղազար Փարպեցին, որ Էջմիածնի նիւ-
թական շինութիւնը լրացնելէն ղկնի,
կը սկսի բարոյական բարեկարգութիւն
զգաղիլ, վանքի տգէտ միաբանից չար
նախանձը կը շարժէ իւր վերայ, որք
կը սկսին արախարակել Ղազարու ոչ
միայն գիտութիւնը, այլ և հաւատոյ
վարդապետութիւնը և ի վերջոյ կը
յաջողին արտաքսել վանքէն յափշտա-
կելով իւր բով ունեցած Յունարէն և
այլ գրքերն :

Այսպիսի օտարամոլ և նենգամիտ
անձինք այսօր ևւս մեր մէջ անպակաս
են, որք իրենց համար բան ու գործ ըլլած
են Ազգի լուսաւորութիւն և յառաջա-
գիմութեան նուիրեալ անձինքն հալա-
ծել իրենց գրգի ջողջախ հարուածնե-
րով և նոցա գիտութիւնը և հաւատը
կասկածելի ցուցնել յոչս հասարա-
կութեան. թէ և մէք աներկիտ եմք,
որ հասարակութիւն ողջամիտ մասը նոցա
վերայ կը ծիծաղի Այս կարգի անձանց
մէ տարածուած էր, այն սուտ համ-
բաւը, զոր Ազգ. լրագրերէն իմացանք
թէ՛ Ս. Աթոռոյս Միաբան Սրբ. Մե-
լքիսեղեկ վարդապետը Գերմանիա
գնացած է Աստուածաբանութիւն ու-
սանելու համար : Թէպէտ և մեք
այդ հնացեալ և փտտած գլուխներուն
պէս ոչ Գերմանիոյ անունէն և ոչ նո-
րա Աստուածաբանութենէն կը խրտա-
չիմք, այլ սակայն կը փութամք ասել,
որ այդ համբաւը սուտ է և չարամը-
տաբար հնարուած :

Այս խորամանկ ստութեան հէզի-

նակներն թէ ամաչելու երես և զգարու-
սիրտ ունին, կարգալով պատուական
Մարտի 1480 և 1481 թիւ թերթերուն
մէջ Պուրբեշէն և Ծորըշանէն ղրկուած
նամակներն, որոց մէջ ըսուած է ինչո՞ւ
համար գնացեր է և նկարագրուած է
թէ՛ նորա այցելութիւնը ինչ քաղցա-
կան օգուտներ ունեցած է և պիտի
ունենայ Մղոս - Վարաքիոյ ժողովը-
դեան համար, անշուշտ պիտի ամա-
չեն իրենց յերկրած ստութեան վե-
րոյ :

Թողով այս ամենը մի կողմ, կ'ա-
ւետենք այդ անձանց (աւելի ճիշդ է
ասել կը գութենք) թէ՛ Արժ. Մու-
րատեանցը շատ յառաջ ուսած է Աս-
տուածաբանութիւն ոչ ի Հռովմ,
կամ ի Գերմանիա, այլ մեր ամենասի-
րելի մօր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ
անարատ ծոյին մէջ և արդէն Ս. Ա-
թոռոյս Ժառան. Վարժարանին մէջ
«Հայկական Աստուածաբանութեան»
դաս կը տար ինքնին դաս առ դաս աշ-
խատասիրելով Թերեւս ցարդ յօգուտ
ընդհանուր Ազգին յիշեալ մեծ և ա-
մենակարեւոր աշխատութիւնը ի լոյս
ընծայուած լինէր, եթէ գոգաղդ-
դէպք մի չ'ընդհատէր այդ աշխատու-
թիւնը ամբողջ ութն ամիս Նորին
Հայրութիւնը անկողնոյ ծառայեցնե-
լով : Սակայն կը յուսամք՝ յԱստուած,
որ երբ Արժ. Մուրատեանցը կը վե-
րագաւնայ իւր այցելութենէն, կ'աւ-
բողջանէ սկսած մեծ գործը և կը նը-
ւիրէ Ազգին ի փառս և ի պատիւ
Սուրբ Աթոռոյս, ի որոյժառութիւն
Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Ե-
կեղեցւոյ, ի յառաջագիմութիւն Հայ-
-Եկեղեցականութեան և յօգուտ բո-
վանդակ Ազգին :

Որպէս զի մեր ասածներն չտուե-
րուն, մանաւանդ վերոյնշանակեալ
ստութեան հեղինակներուն համար

անհիմն ենթադրութիւններ չը համարուին, կորեւոր կը դատինք Արթ. Մեղիսեղիկ վարդապետի ըստ մասնեայ աշխատանքներով «Հովնական Աստուածաբանութենէն» հետեւեալ հաստատածը ընթերցողաց հաղորդել:

ԱՐԺԱՆԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԳԵՐԱԶԱՆՅՈՒԹԻՒՆ
ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՊԱՇՏՏՆԻՈՒԹԵԱՆ

Եկեղեցական պաշտօնի մեծութիւնը և գերազանցութիւնը կը ծագի և կ'երեւի — նախ՝ իւր քարոզած վարդապետութեան գերազանցութենէն, որ է « Իմաստ-նիւն ՚ի Տէր Կապարէից » ինչպէս գրուած է. « Զիմաստութիւն խօսիմ ընդ կատարեալս » . Ա . Կրն . Բ . 6 : Այսինքն այնպիսի իմաստութիւն, որ զմարդիկ այնքան կատարեալ կ'առնէ, որչափ կարող են լինել, ոչ թէ հարեւանցի կերպով, ոչ թէ առերեւոյթ, ոչ թէ ճշմարտութեան մի մասն միայն ստուգանելով, այլ համայն ճշմարտութիւնն, համայն կատարելութիւնն : Այս պաշտօնէն մեծ պաշտօն չը կայ : Եթէ մէկը՝ որ և իցէ առարկայի կամ նիւթի վրայ անսխալ ճանաչողութիւն կամ ճշմարտութիւն ունի, արդէն մեծ մարդ կը համարուի : Յիսուս Քրիստոս, Պիղատոսի առջեւ, թագաւորութիւնը և ճշմարտութիւնն վիպելն իրարու հետ կը զօդէ : Արդ՝ պաշտօնէի քարոզածն եւս պէտք է լինի ճշմարտութիւն, պէտք է լինի այն ճշմարտութիւնը, որ գերազայն է, այն ճշմարտութիւնը, որով կեանքը կը բացատրուի և կը կառավարուի, այն ճշմարտութիւնը, որով կ'ապահովուի Աստուծոյ և մարդոյ, Արարչին և աբարածոյն յարաբերութիւնը : Այս ճշմարտութիւնը քարոզէն աւելի ինչ մեծ դործ կարող է լինիլ, եւ ասոն այս

քարոզութիւնն իսկ հովնի պաշտօնն է :

Երբեք՝ պաշտօնի մեծութիւնը կ'երեւի այս տեղէն, որ հովնի քարոզած վարդապետութիւնը Աստուծոյ յայտնութիւնն է : Նորան հաւատարմութեամբ են պատգամները, այսինքն այն բաները՝ « Զոր ակն ոչ ետես եւ ունին ոչ լուաւ և ՚ի սիրտ մարդոց ոչ անկաւ, զոր պատրաստեաց Աստուած սիրելեաց իւրոց » . Ա . Կրն . Բ . 9 : Պաշտօնեայնէ ուրեմն Աստուծոյ անընդմիջական պատգամաբերն . « Որ ընդունի զձեզ, զիս ընդունի, և որ զիս ընդունի, ընդունի զառարկն իմ » . Մարկ . Ժ . 40 :

Երբեք՝ կ'երեւի այն կետէն՝ որ պաշտօնեայն է Գրգալից ընդ Ապրիլի : « Զի Աստուծոյ գործակից եմք . . . Եթէ ուրուք գործն, զոր շինեաց կայսրէ, վարձս առցէ, և եթէ ուրուք գործն այրեցի՝ տուածեցի, բայց ինքն կեցցէ, այլ այնպէս որպէս թէ՛ ՚ի հուր » . Ա . Կրն . Բ . 15 : Պաշտօնեայն գործակից է Աստուծոյ, որ հաճեցաւ համարաւոր լինել նորա հետ, կամ համեքաշխաւոր լինել նորա հետ և խօստացաւ աշխատիլ նորա համար և նորա ձեռամբ :

Զորբեք՝ գերազանց է սոյն պաշտօնը, որովհետեւ հովնը կը քարոզէ, կ'աւետէ և կ'ընծայէ վրիպութիւնը : Եթէ այս պաշտօնը գաղափարաբանութեամբ պաշտօն լինէր և հովնը՝ Աստուծոյ կողմէն միայն նորա օրհնքը քարոզէր, նա պիտի կատարէր սոյն պարտքը թափածութեամբ և սոսկմամբ, եւ սոսկայն այս պարտաւորութիւնը դարձեալ գերազանց պիտի լինէր : Բայց որովհետեւ Աստուած իրեն փառք համարեց ներելն, նա սոյն ներողութեան պաշտօնի մէջ եւս փառք դրաւ, այսինքն փառաւորեց հովնի պաշտօնը : Այս պատ-

ճառաւ անհա՛մ Ս. Պօղոս՝ ո՛չ միայն երկու անտեսութեանց , այլ եւ երկու պաշտօնէութեանց փոյլ խօսելով՝ կ'աւել . « Որ եւ բաւականս արար զմեզ պաշտօնեայս նորոյ Կոստանայն ո՛չ գրով , այլ եւ Հոգւով . զի գիրն սպանանէ , այլ Հոգին կեցուցանէ : Զի եթէ պաշտօն մահու գրով գրօշմեալ ՚ի տախտակն քարեղէն՝ եղև փառօք , զի մի կարացեն հայիլ որդիքն Իսրայելի յերեսն Մովսէսի՝ փան փառաց երեսաց նորա , որ խափանելոցն էր . որչափ եւս առաւել պաշտօն Հոգւոյն եղիցի փառօք : Զի եթէ պաշտօն դատապարտութեան փառօք էր , որչափ եւս առաւել պաշտօն արդարութեան փառօք : Քանզի ո՛չ եթէ փառաւորի փառաւորեալն յայս մասին՝ փան առաւելութեան փառացն ու (Այսինքն առաջնոյն փառաւորութիւնը երկրորդին առաւելութեան մօտ անխառնուր է) . Բ . Կրն . Գ . 6-10 . բաց յայսմանէ յայտնի է , որ ինչպէս Աստուծոյ սղորմածութիւն փառքը , որ երկու անբաժան իրաց մէջ է (այսինքն նոյն սղորմածութեան եւ պողոց արդարութեան) նոյնպէս եւ քրիստոնէական պաշտօնի փառքը երկու մեծ տարբերներէ կը կազմի , զորս իւր աչաց առջև ունենը Եսայի մարգարէն , երբ այս խօնքերը կ'արտասանէր , « Իբրեւ զի գեղեցիկ են ՚ի վերայ լերանց ոտք աւետարանչի համբաւոյն խաղաղութեան , իբրեւ աւետարանչի բարութեանց , զի լսելի արտօնից զիրկութիւն քո տեսել յՍիօն թէ՛ Քաթա-որէսի թէ՛ Ասսոր-ագի ո . Եսայի . ԾԲ . 7 :

Այս երկու տարբերքը կը պարտնակին այն կարողութեան մէջ , զոր տուա Յիսուս Առաքելոց եւ յետ նոյն ամեն Քրիստոնէայ պաշտօնէից , որ է աշխատել եւ կապել : Յիսուս Քրիստոս փրկարար պատուերներ աւանդելով

իւր աշակերտներուն եւ Աւետարանի պաշտօնին մեծութիւնը յոյց տալով՝ ասաց . « Ամեն ասեմ ձեզ , զոր կապիցէք յերկրի՝ եղիցի կապեալ յերկինս , եւ զոր արձակիցէք յերկրի , եղիցի արձակեալ յերկինս » . Մատ . ԺԲ . 18 : Պաշտօնեայն կարող է կապել արձակելով եւ արձակել կապելով : Նա կը կապէ , երբ կը շղթայէ խիղճը կատարեալ օրինաց (Աւետարանի) հետ ազամանդեաց շղթաներով եւ խորհրդաւոր կապերով : Նա կ'արձակէ , երբ կը քակէ , կը իղէ գաղտապարտութեան օրէնքէն , հօշակելով բարձումն գերութեան եւ թողութիւն Աստուծոյ : Կապել եւ արձակելն երկու բեւեռք են , որ միշտ իրարու կը համապատասխանեն :

Ճշմարիտ է՝ որ պաշտօնեայն հոգ մահուան է նոցա համար , որոց համար չէ՛ հոգիէնաց . վէմն որ գլուխ է անկեան , է միայնգամայն եւ վէմ գլորման եւ գայթակղութեան : « Վէմն՝ զոր անարգեցին շինողքն նա եղև գլուխ անկեան եւ վէմ գլորման եւ վէմ գայթակղութեան » . Ա . Պիտ . Բ . 7 . Ճշմարիտ է , որ ով կը լսէ եւ չը հաւատար նոյն վէմին , մեծ է նորա դատապարտութիւնը : Վասն զի գաղտապարտութիւն չը հաւատարու անհրաժեշտ հետեւանքն է , բայց այսու երբէք չը նուազիր պաշտօնի գերազանցութիւնը :

Միով բանիւ , կարող եմք մեր խօսքը ամփոփել եւ համառօտիւ ասել , որչափ գերազանց է Քրիստոնէութիւնը , այնչափ գերազանց է եւ հովուական պաշտօնը : Նոյն պաշտօնին կը վերաբերին Քրիստոնէութեան բարեբանութիւնը , զորս կը կրէ եւ կը շարունակէ : Աւստի , երբ Քրիստոնէութեան գերազանցութեանը հետ չափենք նաեւ պաշտօնի գերազանցութիւնը , այն ծաւալանակ կը հասնանք լիովին հովուական պաշտօնի մեծութիւնը եւ կարեւորութիւնը :

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ

(Շարունակութիւն, տես 12թիւ 1875.)

Աստուած, մեր ամենաբարի Հայրը գթած ու մարդասէր լինելուն սահմանած է որ իւր օրինաց դէմ մեղանշողները մէկէն ի մէկ և կատարեալ չմեասուին. կամեցեր է, որ այս մարդկային մարմնոյ գեղեցիկ ու կատարեալ շէնքը անմիջապէս չեղծանի խիստ պատուհասիւ, այլ ձեր զգուշութեան և դարձին համար կամաց կամաց փոքր հարուածներով կը դուշայնէ և հետզհետէ պատուհաս պատուհասի վերայ գալով կը ծանրանայ և ապա մաշելով կեղծանի ինչպէս յառաջ ալ քսած եմ: Այսպէս ահա Աստուած անխորտակ օրէնք դրաւ բնութեան մէջ, որ դուք առաջին անգամ այն կրած թեթեւ հիւանդութիւններէն խրատուելով զգուշանաք. այն տկարութիւնները, տենդերը, գլխացաւները ախորժակ չունենալը, թուլութիւններն ու ծուլութիւնները ձեր սղայական անմեղ ու սիրուն ձայնին դառնալը, դործէ ձանձրանալն ու դժգոհութիւն կրելը, մեղամաղձութիւնները, առանձնասիրութիւնները, գիշերային ակամայ գիծութիւնները ու բովբէր առանց հաճոյից իսկ կը մաշիք, և այն և այն բոլոր ձեր կրից պատահասներն են: Երբ այս ամենը մի առ մի կ'ըստին և կամաց կամաց իրարու հետեւէ կը շարունակեն ու կը սաստկանան, սոքա ամէնքն ալ ձեր կործանման նախընթաց նշաններն են, ուր ձեր կենաց սպառնաց աղէտը կը գուժեն ձեզ: Բայց դուք բնաւ բանի տեղ չէք դնէր զանոնք. նոյն իսկ երբ այս հիւանդութիւնները կը կրէք, այն տառններն անգամ մի և նոյն միջութեան կը հետեւ-

ւիք, մի և նոյն կիրքերնիդ կը շարք կը գրգռէք ու յագեցնելու կ'աշխատիք, որպէս զի ձեր թշուառութիւնը փութացնէք:

Վարպետ որմնադիրը խախուտ շէնքի մի առաջին անցած ատեն երեւցած նշաններէն կը գուշակէ նորա կործանումը եւ կ'առաջարկէ, որ շէնքը դարմանուի, եթէ տանուտէրը անհոգ մնայ, օր յաւուր շէնքին նշանները կը սաստկանան, և եթէ յառաջ թեթեւ թամբով մը պիտի բաւականանար, յետոյ որչափ ուշայնէ այնչափ ալ նորոգութիւնը ծանր ու դժուար պիտի լինի. բայց եթէ բոլորովին անհոգ մընայ, շէնքը կը կործանի և անհոգ տանտիրոջ չարաչար քնաս տալէ զատ շատ անգամ այլոց եւս կը քնասէ:

Այսպէս ալ Նախախնամութիւնը սահմանած է, որ ձեր տպագայ մեծամեծ քնասուց փոքրիկ նշաններն յառաջուց երեւին ձեր վերայ, որք պէտք են զձեզ ստկացնել, որոց երեւոյթը կը յայտնեն ձեզ կրօնքը, խոստովանահայրները, բժիշկները և ձեր հաւատարիմ բարեկամները. եթէ բժիշկներն ու խոստովանահայրները ինչ և իցէ նկատումով կամ տգիտութեամբ չեն յայտնէր ձեզ զանցառութիւն կ'ընեն և չեն զգուշայնէր, նոքա իրենց կոչման դէմ կը մեղանշեն. եթէ դուք անկեղծ ու հաւատարիմ բարեկամ չունիք որ յայտնէ, ստկայն ձեր երկնային ու բարերար կրօնքը ունիք, որ կը յայտնէ ձեզ թէ՛ «Մեղքին վարձքը մահ է, և հիւանդութիւնք հրաւիրակ են մահու»:

Կրօնքն անաչառ է, քրիստոնէութիւնը խիստ սիրուն և անկեղծ բարեկամ մի է, որուն խրատներն ու հրահանգները բովանդակ կեանք ու երջանկութիւն են, դուք պէտք է եռանդուն սիրով ուսանիք ձեր կրօնը և ի-

գործ դնէք զայն 'ի մանկութենէ , որ պէս զի ձեր բոլոր հասակին մէջ կատարեալ երջանկութիւն վայելէք : Գուք ուրախութեամբ և անդադար բաղձանօք պէտք է ուսանիք ձեր սուրբ ու անհամեմատ կրօնը և նորա հրամանները ու պատուէրները հաւատարմութեամբ 'ի գործ դնէք որպէս զի թէ դուք ազատ մնաք կործանումէ և թէ զայս ազատէք :

Գուք մի կարծէք , որդեակք իմ , թէ ոմանք բնաւ չեն մնասուիր . անհարկն է որ չը մնասուին : Կիրքերը կը դան ու կ'երթան , բայց առանց ի բնոյ սպասկանիչ նշանը ձգելու չեն տնայնիր , թէպէտ և առաջին անգամ ներք նոցա մնասներն զգալի չը լինին , այնու ամենայնիւ մնասը կայ և ձեր առուգութիւնն երթալէն վերջը կ'ըսկրի երեւիլ :

Եթէ մէկը կրից մնասներուն երկար կը տոկայ և երեւելի փոփոխութիւն մի չըզգար , այնպիսին պէտք է գիտնայ որ եթէ իւր կրից թելադրութեան չանսար , եթէ ժուժկալութիւն ունենար , հարկաւ նա այժմեան վայելած կեանքէն աւելի առողջ , աւելի երկար , խաղաղ ու զուարթ կեանք մի պիտի վարէր եւ անիշտ ու անխռով ծերութիւն մի նա և բնական հանգիստ մահ մի պիտի ունենար առանց երկար հիւանդութեան և տառապանաց :

Արդ՝ որովհետեւ չէ զգուշացած , և իւր մարմնոյն կենաց , հոգւոյն եւ առողջութեանն ու երջանկութեան յարգը չէ ծանցած , որովհետեւ կը բուսած է իւր սնունդը , իւր արիւնը և ուժը , ուստի բնութեամբ որչափ առողջ ու հաստատուն կազմ ունեցած լինի և որչափ երկար տոկոյ , այնու ամենայնիւ Աստուծոյ բնութեան օրինաց մէջ սահմանած և զը

րած մնասները պիտի կրէ , եթէ ոչ այսօր , անշուշտ վաղը , եթէ ոչ այս տարի , հարկաւ եկող կամ միւս տարին , վերջապէս մնաս չը կրել չը լինիր : Ատանկ պատիր երեւոյթներէ մի խաբուիք և մոլորելով փորձութեան մէջ անկանիք : Մտածեցէք որ երկու հոգի օրը տասն դահեկան կը վատնեն , բայց մէկը հարիւր դահեկան ունի , իսկ միւսը երկու հարիւր , չէ որ հարիւր դահեկան ունեցողներ շուտով պիտի հատնի , իսկ երկու հարիւր ունեցողներ ուշ , բայց հարկաւ պիտի հատնի :

Ինչո՞ւ փայտահատը մի և նոյն կացինով մի և նոյն զօրութեամբ և մի և նոյն հարուածով ծառ մի մէկ քառորդէն կը կտրէ իսկ ուրիշ ծառ մի երկու ժամէն ալ չէ կարող կտրել , ծառ կայ որ հաստ և պինտ է , ծառ ալ կայ որ բարակ և կակուղ է . սակայն որչափ ալ հաստ և ամուր լինի , կացինը որչափ ալ բուժ լինի , այնու ամենայնիւ կարող էք ասել թէ ամեն մէկ հարուած առանց վէրքի և առանց նշանի կ'անցնի , — ո՛չ , — կարող էք ասել թէ շարունակեալ հարուածները չեն կտրծանէր զայն . քաւ լիցի . ինչ ալ լինի անշուշտ պիտի կործանի , անանկ ալ մարդուս մարմնոյ կազմը . ոմանք տուրան են , և ոմանք տկար , անոր համար ոմանց վերայ շուտով զգալի կը լինի և ոմանց ուշ :

Կը յուսամ որ սոյն բացատրութենէն և օրինակներէն կարող եղաք հասկանալ և մակարեթել , որ մեր թրւած բոլոր հիւանդութիւններն ու նշանները միօրինակ կերպով ամենուն վերայ մի և նոյն ժամանակ չեն տեսնուիր . ոմանց վերայ մէկը կամ մէկ քանին կը տեսնուի , ոմանք քիչ ժամանակի մէջ բոլորն ալ կը կրեն , իսկ այլք երկարատեւ միմիայն մէկ նշան մի կամ մնաս մի կունենան . իւրաքան

չեւին իրեն կազմին ու խառնուածոց համեմատ կը պատահի որ մին այս ինչ ներքին կամ արտաքին պատճառաւ կամ ճնշեալն ու սերնդեան ինչ ինչ հանգամանքներով իւր մէկ կողմը ջրդերուն այս ինչ մասը կամ զգայարանքը տկար կը լինի . ահա այնպիսոյն նոյն կողմը աւելի շատ և աւելի շատ կը մնասուի . զոր օրիակ , ոմանց ծընկերը կը բռնուին , ոմանք ստամոքսի ցաւ կամ ճնշում կ'ունենան , որ երբեմն այնչափ կը զօրէ , մինչեւ ուշաթափ կ'ընէ զմարդ . ոմանք ականջի ցաւ և կամաց կամաց մինչեւ իսկ խրութիւն կ'ունենան , ոմանք աչքի ցաւ , կարծառեալութիւն և կուրութիւն կ'ունենան , և այլն : Աւրեմն երբ կը տեսնէք որ յայտնի հեշտասէր մի այս ինչ կամ այն ինչ մնասը չէ կրած , չըլլայ որ երկբայիք , նա անշուշտ ուրիշ չարիք կրած է և կը կրէ , թողունք այն ներքին վշտերն ու ծածուկ տառապանքները , որք չեն երեւիր , զորս ինքն միայն կը զգայ . բայց որպէս զի իւր սիրած կուռքէն չը բաժնուի , որպէս զի իւր սրաշտած մղութիւնէն չը զատուի , բնաւ չուզէր որ այն ցաւերն անկէ յառաջ և կամ համարի . այս պատճառաւ ընդ հանրապետականաց կը համարուին նոքա, որք իրենց յանցանքը յայտնի չեն համարիր և երբ ուրիշէն յանգիմանուին , կ'աւրանան և արդարանալու կը ձգեն , կամ այլոց յանցանքը ներկայացնելով իրենցը խաբանել կ'աշխատին , նաև նոքա , որք իրենց ազդութեան համար իրատ կ'առնուին բայց չեն պահեր , առաջին յանցանքնին կը մոռանան և կիրքերնին կը յաղթէ իւրեանց օգտին , այս պիսիներն շատ անգամ կը գլորին և յաճախ կը մեղանշեն ըստ առաւին թէ , « Սխալները մոռացողը կը սկսի նորէն սխալել » . (Գարոն-Նախ-Բիւն)

Տարեմուտին օրը հետեւեալ երկու ծառերն կարգացուեցան յառանգաւորաց կողմէն ի նշան որդիական երախտագիտութեան , զորս իքաջալերութիւն շարադրողաց կը հրատարակեմք : Առաջինը Պատրիարքարանի մէջ կարգացուեցաւ , ուր երբ ըստ սովորութեան թէ՛ միաբանական Սխալը և թէ՛ ժողովաւոր սանուր զինի առաւօտեան ժամերգութեան գնացին ու խառնորաց խուռն բազմութեամբ , իսկ երկրորդը վերժարանին մէջ , երբ Ամենա . Ս . Պատրիարքը հայրաբար այցելու ժողովաւորաց , օրհնեց և քաջալերեց զանոնք ազգու իւր րասնեքով :

ԱՄԵՆԱԳԱՏԻՒ ՄԵՐԱԶԱՆ ՀԱՅՐ

ԵՆ ՂԱՍԵՎԱՅԷՆՈՂ ՈՐԵՆԴԱՏԻՐԷ

Այսօր մարդկային ազգի վրայ պարագայ կարգի և սովորականէն դուրս շարժում մը կը նշանուի . այսօր ազգերը և համայն բնութիւնը նոր կեանք և նոր պիկ կը դնեն . տուրքեան լուսաւորը՝ արեւակը դողցնա սովորականէն աւելի անապարանաց մէջ կ'երևի մեղ նոր օր աւետելու համար . վերջապէս մայրական և հայրական կողմէն ընդունող ամեն ոք ձեռն ի ձեռն ծանր մտածման մէջ կ'երևին . նոքա որք իրենց մայրական և հայրական սրտերը ինն ըստ ամենայն կատարած են , այսինքն իրենց դատարանը կը թափէ և , ուրախ և գուարթ են . և ասոր հակառակ կը տեսնենք խաւի մը մարդիկ ևս՝ որք ամեն հոգ և մտածմանը ի բաց թողով՝ որպէս թէ այսօր իրենց կենաց սկիզբն է՝ ուրախութեամբ կը խայտան և կը սրտեն , և գուարանութեամբ կը բերկրեն : Ասկայն սոցա ամեն ուրախութիւնը միայն սրտաբին է , սոքա իրենց խոհ հարուածներէն միշտ կը տանջուին չարչար . վստօ զի նշանալի ուրախութիւնը միայն սրտաւոց կատարման մէջ է և ոչ այլուր :

Այս ամենուն սրտածուր յայտնի է . այն է՝ հին տարւոյն դաշտումը , որով նորայն յաջողութիւնը : Գողցնա այսօր որ 1873 թ. վերջին և 1874 թ. առաջին օրն է , ամեն մարդ , ազգ և աղինք , և ամեն տեղութիւնը իրենց դարձող շարունակութիւնը թող լով անց' լայն վայր սկսնայ մի կը ձգեն , կը դիմեն և կը բնեն անց' ալ թէ արդեօք ինչպէս անցաւ ,

արդեօք արդիւնաւոր եղաւ իրենց համար, թէ ապրդիւն. այս հարեւանցի ակնարկով մէկը կը տեսնէ, որ իրեն համար անցեալը ապարդիւն եւ անօգուտ եղած է. ուստի իբրեւ վարձաւու կը խորհի ներխայն եւ ապաշայն արդիւնաւոր ստանլ. ուրի մը կը տեսնէ, որ թէեւ անցեալը բարդովն անարտադ չէ զընացեր, այսու ամենայնիւ պէտք եղածին չափ չափ հաւէտ առնելու համար, նոր միջոցներ եւ նոր հընարքներ կը մտածէ. մէկ խօսքով երրորդ մի եւս հանդիստ խղճել եւ ուրախ որտեւ կը տեսնէ որ ժամանակը, բնութեան Արարչին մարդոյն տուած աւանդը բոտ ամենոյնի աւանդատուն կամաց համեմատ ի գործ դրած է. ուստի պատգին բարեմալութիւններ կ'աւարէ սո բարձրակն, որ իրեն օգնեց ժամանակի բարեօք կիրարութեան մէջ:

Արդ՝ եթէ հարեւանցի ակնարկ մը այլչափ օգտաւէտ է, անուշտ նշխարներն անուսթիւն մը առաւել եւս օգտակար պիտի ըլլայ, հեռաւարտ եւ կարեւոր. վասն զի սոք նկատողութեամբ պիտի տեսնամք, որ շատ մը աղէր անցելոյն մէջ ժամանակին համեմայն գործելով հոխարայլ յաւաճող խնամ են, իսկ չափըրը բնդ հակառակն անխղիժ դանուալով ժամանակին սրնէթաց կառքին անուշտ ասկէ մնացած են, որով յետ մնացած են փոխանակ յաւաճողի մութեան, պիտի տեսնամք, որ ոմանք կանգնած են եւ անանք դրոյած. ոմանք դաւած եւ անանք կորուստած են. այս ամենը տեսնելով, անուշտ ցարդ անխղիժ դանուալներն զգաւատանալով պիտի ջանան համեմէթաց լինիլ ժամանակին, որպէս զի նորա սրտիլ եւ ակնիլ հաւատածոց ասկէ չընկնին:

Մի եւ նայն անուսթեալն, որ թէեւ իմ հասակին եւ վիճակին անգատաւն, բայց իբրեւ մարդոյ, իբրեւ Հայ — Աղէն յետին անգամի մը առաջին պարտաւորութիւնն է, կը դանմ որ 73ը մեր աղէին համար ոչ միայն անօգուտ եղած է, այլ եւ կաշի վնասութեւն. վասն զի անխիարանութեան չար ոգին, որ Հայ — Աղէին հոյակապ տուեր կոծանեցի, որ Հայկազանց իշխանութիւնէն սխալ մեղեւ Ռաբինանց օտարանդ լաւաւորութիւնը ամեն բան կործանեց եւ փոխաւորաց, եւ Հայը բնդ սրտաւ ալխարհի վաշտոյ նման ցուեց. 73 ին դարձաւ սխալ իւր կործանիլ եւ արականիլ գործելն. մասաւ շատ Հայ սրտերու մէջ, որոնցմով ամբողջ աղէի խաղաղութիւնը խառնեց, շատ բարեկամաց մէջ իշխանութեան որոմն ցանեց, բնութեան հարկաց մէջ տիրող անդարտութիւնը սրտահալած ըրաւ. նախկին եւ սրտաւան տեղիւր, Աստուծոյ եկեղեցոյն մէջ Հայը հայուն զեմ դուրդ աւեց, եւ այլն, եւ այլն:

Անարաւորայ 73 թուարմինն այս քառմնէ ի անց, քիլը եւ գեղքիլը աղէայն պատմութեան մէջ անընկն եւ միգտանմ ուս. էնիւր տիտի դրաւն, ու

բուն համար չեմ հարծեր որ ապագայ սերունդը իրեն նախնեաց վերայ զովաւորա խօսի. վասն զի երբ մարտութիւնը եւ ստութիւնը իրարմ: որոշեալ համար շատ պիտի տաղնալի:

1873 թուարմինն կարծեա թէ ամբողջ մեր աղէր հողմակոծեալ նաւաւ պէս ծպեցաւ. լանդի անմարանութեան միւրապոյղ վաճորդիմնըրը ամենայն ինչ վեր ի վայր յաղեցին եւ ընկղմլու առօրեանին բերին: Բերեա մեր այլ ստարգիմակ բայց նմարխտ խօսքերուն զէմ աւարկողներ ըլլան որ, ինչո՞ւ համար 1873 թուարմինը աղէափ տոմարի եւ վնասակար կը նկարագրես. միթէ չարութեմ, յաւաճմը, աղէի մը կործանեմ կը պատճառան: ճանարխտ է որ լուսած է. թէ չարութեմ յաւաճողիմութիւն է, սակայն պէտք է մատել, որ յաւաճ երթալուն ալ չարութեմ կըսուի, յետ յետ գնալունալ, եւ չեմ կարծեր, որ այս երկու տեսակ չարութեանց անհուն տարբերութիւնը չը գիտցող մը ըլլայ. առաջին չարութեմ ժամանակին համեմէթաց կը լինի մարդ, որով շատ աղէր աննշան դիրքէ մը. մեծամեծ բարձրութեանց հասան եւ այսօրեան հօգոյ, լուսաւորեալ, եւ բարդաւան տեղութիւններն կը կայացուցանեն. իսկ երկրորդ չարութեմ է, որ մարդ ժամանակի աւելիլ ժաննաց կուր կըլլայ, եւ որով շատ հօգոյ եւ փիթխարի աղէր եւ ալխարհաստան տեղութիւններ անկան կործանեցան, որոց կամ միայն հետքը կը նշանուի ի պատմութեան, եւ կամ ցիրուցան բեկորներն նետուած ալխարհի այս կամ այն անկիւնին մէջ. 73ի մեր աղէի ըրած չարութեմ վերջի տեսակէն էր:

Սակայն այս եւս անուրանալի է, որ այս յաղմանց եւ աղէակործան տաղնալներուն մէջ, կային այնպիսիներ եւս որք թէեւ թուով նաւաղ ալ դարձաւ եւ աղէաւն նշանաւոր, որք ամենեւին անմասն այսօրեանի գործոց իրենց աղգասիրութեան նախաւոր յաւաճ աննիլ նկրտեցան եւ ջանային, կը ջանան եւ պիտի ջանան: Յորոց եւ մին դուր էք Սրբապան Հայր, հանգըմ Ա. Ռեխալը, որ ամեն խնդրաւ եւ արդէլը առ ոչ ինչ հանքելով առանց յաւաճատելու ճերաղգասիրական գործերը յաւաճ կը վարէք ի սէր եւ ի շինութիւն Աղէի եւ Եկեղեցոյ, եւ այս է նմարխտ աղգասիրին կուսմը. այսինքն, առանց վհամեղ ջանալ որ յաւաճողիմութեան եւ լուսաւորութեան թշնամներն չը կարողանան արդէլիլ թուութեմ կանգնել, եւ իբրեւ յաղաղ նաւաւոր յաղթել հաղմոյ ամեն տեսակ բռնութեանց, եւ ահա այս մասին զեղեցիկ կ'ստէ Սննկոյ իւր խնատասիրական ճառերուն մէջ. ա) Եկալար վատ է, յորայ ի ձեռաց զեմին խղին ալիք, որ հողմակոծ լըանէ զաւաղաւորսն եւ ի հանդոյ մղկին զյաւատարայսն թողու. իսկ որ ձեռն գընդեօք եւ բնդ ալիս միցելով աւարմիլի եւ ի նաւարկութեան անդ զովիլ է ու:

Արդարեւ Հայր, երախտապարտ որդիքդ, այս նախնաւոր աւուր մէջ չը կարենալով իրենց օրտի երախտական զեղումը զգացումներն թաղուցանել Ձեր այնչափ բարերարութեանց, որ առ մեզ, եւ մեզք առ համայն Ազգն, խոնարհաբար իրենց երախտազիտութիւնը եւ ուրախութիւնը կը յայտնեն, որ Ձեր ազգօրուտ կենաց շրջանին մէկ տարին եւս բարեաւ եւ խաղաղութեամբ անցուցիք, բաց յատի երախտապարտ որդիքդ, իրենց երախտազխտական եւ ուրախական զգացմանց արտայայտութեան հետ ուրիշ նշանակաւն արարած մի եւս ունին կատարելիք, այն է շնորհաւորելով Ձեզ նոր օրս՝ իրենց բազկաց հետ արտերնին եւս բարձրացնել առ հախտանաւորն Աստուած, եւ բարեմալութիւն խաղաղ շատ նոր տարիներ, նայեալս կար եւ կարողութիւն եւ յաջողութիւն Ձեր ամեն ազգայէն գործոց :

1874 Յունւար 1 Սարգիս Ստեփանեան
յԵՐԱՍԱԼԷՄ Թաւաղի
Աշ. Ժ. Ժառ. Վար.

ԱՍԵՆԱՊԱՏԻԻ ՍՐԲԱԶԱՆ ՀԱՅՐ ԵՒ ԳԵՐԱՊԱՏԻԻ ՏԵԱՐԲ

Ինչ հակապատկեր անարաններ են, որ այսօր ամեն դիտողի կը ներկայանան. վասն զի կը տեսնեմք շատերն, որոց երեսաց վերայ ուրախութեան եւ ցնծութեան ժպիտ մի կը փողփողի. կը տեսնեմք եւ զոմանս, որոց երեսաց վերայ տխուր թախծութիւն մի կը տրիշ. կը տեսնեմք դարձեալ շատերն, որոց անորակի հասակը սարսփած թախտած եւ իւրեանց վայելչութիւնը կորուսած եւ չարաշուք անցեալն կը վայեն. իսկ ընդհակառակն կը տեսնեմք եւ բազմաւայ ծերունի մը, որ իւր անցելոյն վերայ ակնարկ մի ձգելով՝ կը ժմորի որ թէեւ տուերի նման անցեր է, բայց ոչ ապարդիւն եւ անպտուղ :

Ինչ է պարզօք այս հակապատկեր երեւոյթներուն պատճառը : Մտախիտ, այս լուսաւոր համայրը կառէ, որ ամենայն բարերարողութիւնը եւ թշուառութիւնը կախումն ունին ժամանակին բարի եւ չար կիրառութեանցն. մի գուցէ եւ այս աւուրս տարօրի նակ երեւոյթներն, այն է ոմանց ուրախութիւնը, ոմանց խաղաղ դէմքը եւ շատերուն յուզումը սրտահոսանքն է, — անտարակոյս, որովհետեւ դաս մի մարդիկ չը գիտնալով որ ժուլութիւնը եւ անախտապարտութիւնը ամենայն թշուառութեան եւ աղքատութեան ծնող են, ինչնց կ'նայ մեն մի անդիւտ

վայելեանները եւ անգին ժամերն ու օրերն անգրադութեամբ վատնած եւ իրենց մտաւոր ու հոգեւոր կարողութիւններն կորուսած կը հառաչեն թէ, անցան մեր վայելուչ եւ մանկական օրերը իրենամայց հետքեր. անայտուցան, հալեցան նորա իրեն զեղեալ եւ ծածկեցան իրեն նաւուց գնացից հետքեր, որ սրբնթաց կ'ընթանայ կուտակեալ ջուրը վրայէն հերձելով Ովկիանու լեռնակուտակ ալիքները : Այս թշուառ արարածներն իրենց անհոգութեամբ ի զուր անցնելով իրենց օրերը նոր կղզան ժամանակի թանկութիւնը եւ նորա անգառնալի լինելը եւ կը գուշն վերգիլեան նուագը « Ո՛ր, զիայիշ, վայելուչ աւուրք տիոց, հեգ մահաց ուսցս փայտան վաղվադդոս, նոր կղզան, որ ալիստութիւնը ամեն բանէ աւելի քաղցրագոյն է եւ մանաւեղ կաղզուրիլ եւ միանգամայն միակ պարտաւորութիւն մարդոյ տուեալ Աստուծոյ, այսօր կղզան թէ ո՛րչափ հեռացեր են նմարիտ երջանկութեան անապարհէն եւ ունայն յոյսերու մէջ մայրն են իրենց կեանքը. վերջապէս նոր կղզան որ իրենք են պատճառ իրենց կենաց երջանկութեան եւ բարեւաւութեան, եւ միանգամայն թշուառութեան եւ անսրբանկութեան. այլ անդուտ զգացում եւ զուր սարաւաւնք, զի զնաց եւ սահեցաւ ժամանակը իրեն զատուեր, սահեցաւ եւ հոսեցաւ արագութեամբ քան զհոսանս զետոց եւ խորատուզեցաւ յախոնակաւնութեան ծոցը եւ ոչ եւս պիտի վերադառնայ : Այս կորուստը մարդկանց համար մեծ ու անդարձանելի է, ուստի եւ ամենամեծ շուայութիւն, ինչպէս կառէ Յրանքլին, « Շուայութեան ամենէն մեծ ժամանակի կորուստն է. վասն զի անցեալ ժամանակը չը վերադառնար, եւ երկայն կարճած ժամանակներս աչ մեզ համար խիստ կարն են ու եւ վասն այսօրիկ հեթանոսութեան դարու մեծահանար ողինքէն մին զգալով ժամանակի այդպիսի արագասահութիւնը եւ նորա թանկութիւնը ազնուական վերջ հասած է անսելով, « ի ինչ աշուղ պարտ է զժամանակն ու որով հետեւ կանցի ժամանակը եւ չեն կատարուիր մեր գործերն. թերալատար կը մնան մեր յոյսերն եւ մինչ կը կարծեմք թէ գործ մը պիտի տեսնեմք, ահա իսկոյն զմեզ օրհասական վախճանին հասած կը տեսնեմք եւ կը զարհուրեմք. եղուկ եւ հազար ախոս նոցա, ոչք իրենց անգին ժամերն անգործութեամբ անցուցած են, եւ ահա այդպիսիներն այսօր զլուր գետին հալանելով կը հառաչեն :

Այս ամենուն հակառակ եւ կը տեսնեմք զաս մի մարդիկ, որք ժամանակը ի բարին կ'իր արկանելով գործունեաց մեղուաց նման աշխատած են զգալով ժամանակին յարգը եւ թանկութիւնը, այսօր իւրախութեան եւ կը ցնծան, եւ ահա այդպիսեաց ուրախութիւնը եւ ցնծութիւնը իրարմն եւ անւական է :

Արդարեւ չ'այլ եւ Գեր. Տեւորք, մինչեւ ցայս վայր ըստ իմ տկար կարողութեանս, Զանաջի բացատրել որ մարդկան ազգի երկնականութիւնը, բարեխառութիւնը, թշուառութիւնը եւ ասորջանկութիւնը կախու մին ունին ժամանակի բարի եւ չար կիրառութեանէն. այն ազգը որ ժամանակը 'ի չարն գործադրած է, միշտ մեղսաւոր է. այս նշանաբանները կը հաստատեն տիեզերական պատմութիւնը. ո՛ր եւն Հոռոմայեցւոյ, Կարբեղոնացւոյ, Ասորեստանաց, Եգիպտացւոյ եւ Բաբելոնացւոյ երկրաստան տէրութիւնք, որք ժամանակաւ ամբողջ երկիրը կը տասնեցնէին. իսկ այսօր նոցա ազատ յիշատակներն հազեւ կը նշմարեն պատմութեան մէջ. նոցա արեւտալի կործանման եւ կորստեան պատճառը ժամանակի չար կիրառութիւնն է. այս բանը մեր Ազգային պատմութիւնն եւս կը հաստատէ, ո՛ր եւն Հայկազանց հօգոր եւ աշխարհակալ թագաւորներն. ո՛ր է նոցա ընդարձակ երկիրը. ո՛ր Աշխարհեաց թագաւորութիւնը, ո՛ր Բագրատունեաց եւ Ռուբենեաց հարստութիւնքն, այս ամենքն ժամանակի անաշտ հարուածոց տակ ընկան եւ ոչնչացան. այս ամենայն անհետ եղան ժամանակի ոչ բարեգը կիրառութեամբ, որով Հայաստանի բնակատեւ զաւակունք ընդ տիրուս երկրի ցրուեցան, հետի իրենց հայրենի երկրէն, օտար առօրի տակ, օտար կլիմայի մէջ իրենց ուժը եւ զօրութիւնը կրսւան, փոխանակ զայն իրենց հայրենեաց բարգաւաճման եւ իրենց մայրենի եկեղեցւոյ պայծառութեան համար նստիւնքու :

Չեմ ուզեր այս ուրախութեան աւուրս մէջ բոլորովին անցնելոյն տխուր յիշատակօք զննել վշտացնել, չեմ ուզեր ողբերգակի մը պաշտօնը կատարել. իմ պարտաւորութիւնն է 'ի զիւնոց ընկերացս երախտագիտութիւն եւ շնորհակալութիւն յայտնել. սակայն քանի որ մեր Ազգի անցիւրյն մէջ ունեցած կորուսանէն յիշելի, զոնէ նշմարելիս մէջ տեսնուած միջթարական շարժումներն ալ բնեմ համառօտակի : Իրաւ է որ Հայ Ազգը ցիր եւ ցան եղած է. հիմարիտ է որ շատերն ոչ միայն իրենց հայրենի երկրէն դաշխած են, այլ եւ իրենց մայրենի եկեղեցիէն բաժնուած եւ իսպառ խորթացած. այլ սակայն կայ զեւ եւս մեծադոյն մաս մը որ իւր Ազգութիւնը եւ Եկեղեցին սիրով պահած է, եւ իւր Եկեղեցւոյ անկախութեան եւ ինքնօրինութեան համար ամեն ջանք կ'ընէ. վասն զի կը խոստովանի եւ համոզուած է որ հայրենադուրկ հայուն համար սիրոյ եւ միութեան միակ կեդրանն է Եկեղեցին, միակ հայրենիք է Եկեղեցին. արդ քանի որ Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցւոյ զաւակունքը այս համոզումն ունին, 'ի զուր կը հետամտին ազգակուլ բռնաւորներն ֆրիտունութեան զիմակաւ, Աւետարանի սուրբ անուան տակ Հայ — Ազգը եւ Եկեղեցին թակարկել, ահա

աւսիկ Հայ — Ազգութիւնը եւ Եկեղեցին տարի մը եւս անցուցին եւ տակաւին պիտի անցնեն շատ տարիներ. Պէտք է խոստովանել որ այսօր մեր ազգին մէջ մի ուսումնասիրական եռացում եւ յառաջադիմութեան շարժում եւս կը տեսնուի. Հայաստանի տարագրեալ զաւակունք զգալով յառաջադիմութեան եւ բուսւորութեան անբաւ օգուտներն շարժման մէջ են. այս շարժումը շատ միջթարական եւ յուսալի է Ս. Հայր եւ Գեր. Տեւորք, որովհետեւ շարժումը շատ անգամ հրաշքներ կը գործէ եւ քրանչելի արդասիւններ կ'արտադրէ. Հայ զաւակաց այս շարժումը, ասորցոյ մ' է որ իրենց արդին մէջ տակաւին վատ է իւրանց երջանկալիշատակ նախնեաց ուսումնասիրութեան, Առտուածսիրութեան եւ իմաստութեան սուրբ ոգին. կը կրեն նորա զեւ եւս իրենց ազգային եւ եկեղեցւոյն հարց սուրբ եւ արիական ոգին. ո՛հ իցիւ թէ այս ասածներս երեւակայութիւն չը լինէին այլ իրականութիւն. ասկայն ի՞նչ պէտք է երկարել, ահաւասիկ միակ ապացոյց էք ասածներուս 'րաւք. Ս. Հայր հանդերձ միաբանական Ռեխիւզ, վասն զի քաջ զգալով որ Հայ ազգին փրկութիւնը կրթութեան մէջ է, չը նայելով Ս. Աթոռոյս նիւթական անձուկ վիճակին, ամեն զոհողութիւն յանձն առած էք Ազգին շինութեան եւ վերակենդանութեան համար. նշմարիտ ազգասիրութեամբ 'ի շինութիւն եկեղեցւոյ ժողոված էք զմեզ եւ մեր մտաց ու հոգւոյ կրթութեան համար ամեն ջանք եւ աշխատութիւն կ'ընէք անյուսահատ եւ նոյն իսկ չը նայելով որ ձեր ինքնաբերական քրտանց արդիւնքով մտադներն շատ անգամ ապաշխար կը գտնուին. այս ամեն անկողարկունքի բարեաց չունիմք ժամանակաւոր ասունքս այլ ինչ, բայց միայն երախտագիտ սիրտ մը, ուր անկնիջ քանդակուած է երախտագիտութեան սուրբ զգացումը առ հասնի Միաբանութիւնը, որով այսպիսի նշանաւոր աւուր մը մէջ նստիւնքական պարտք կը համարին իրենց ինքնակցութիւնը յայտնել, որ Ս. Հայր տարի մը եւս անցուցին ողջ եւ ստողջ հանդերձ Ս. Ռեխիւզ. նոյնպէս չը պիտի մոռանամք այս աւուր մէջ մեր ամենօրեայ մտխմանքներն առաքել առ Ս. մենասխարհ, որ Զեզ շատ նոր օրեր եւ տարիներ շնորհէ, որպէս զի Զեր ականած ազգային մեծ գործը եւս առաւել յառաջ տանջու ջանաք, որոյ փոխարէնը, եթէ ոչ յառի, անաւարակոյս 'ի հանդերձելումն կը հաստատուի, որ պիտի ընդունիք յԱստուծոյ :

1874 Յոռնիւր 1. Խաւարուր Սոբիտանեան
Մէնէմէնի.
Ա. Լ. Ժառ, Վար.

ՆԱՄՍԿ

Հետեւեալ նամակն այս տարւան բարեպաշտ ուխտաւորներէն Սրապ. կերցի մեծ. Սաղաթիւնէան մահտեօի Կարապետ աղան տուած է մեզ հրաւարակելու խնդրանքը :

... խմբագրութիւն Միւնի.

Ի սուրբ քաղաքս ժամանեցին մի քանի օր յետոյ Օրագրոյ 1069 թիւ թերթին մէջ Մապիս պատուական լրագրոյն 1410 թիւ թերթով Արապկերէն Փիլիպպոս Գաբրիէլեան ստորագրութեամբ գրուած նամակի մը իբր հերքումն առողանիչ ստորագրութեամբ նամակ մը կարգացի, յորում նամակագիրը աշխատեր է զմեզ անարգել և անպատուել : Մեր այդ անարգանքն ու անպատուութիւնը սիրով կը սանկսէ Յիսուս Քրիստոսի հրամանակաւոր գլուխուելու համար, ներելով միանգամայն նամակագրին մեզ դէմ գործած յանցանքին և ինչ ասանքներուն դէմ ոչ ինչ բան չեմք ասեր. քանի որ ըստ ստորագրեալ նամակի մը դէմ անստորագիր նամակ մը հրատարակելով, իւր խօսքերն ինքը կըստէ :

Ուստի թողլով նամակագիրը իւր խղճմանաց, եթէ ունի, մենք Օրագրոյ խմբագրին առած ծուռ տեղեկութեանցը համեմատ, ըսած ծուռ դատողութիւնը ուղղենք :

Օրագիր կ'ասէ « Սաղաթիւնէանը որով իրաւամբ անվճար և անուանական կտակի մը փոխարէն կը յանդիմանի վարժարանին վերայ իրբեւ կտակաւոր (այսու *) անունը քանդակել, ահա այս բացարձակ անիրաւութիւն է. ուստի իրաւունքն այն է որ կամ Սաղաթիւնէան իւր այդ կտակել ուզած,

խոյ դեռ ոչ կտակած դաժարը իրմեռելի մէկուն յանձնէ իրբեւ կտակաւոր և կամ այդ անունը վար առնուի յիշեալ շէնքին վրայէն և այլն և այլն :

Օրագրոյ մեծապատիւ խմբագիր է Ֆէնախն ի հարկ է իւր առած տեղեկութեանը համեմատ դատողութիւնը ըսած և իրաւունքը այդ կերպ յայտնած է. բայց որովհետեւ անստորագիր նամակագիրը ստութեամբ գրեր է, ուստի կը պարտաւորիմք գործոյն իսկ ճշմարտութիւնը պատմել և խնդրել Օրագրոյ խմբագրէն որ եթէ արդարութիւնը կը սկսէ, ճշմարիտ դատողութեամբ թող այս անգամ եւս իրաւունքն յայտնէ, և եթէ գործողութեանց մէջ սխալմանք մը ստած եմք թող բարեհաճի ուղղել, որովհետեւ մեր հայրենեաց օգտի համար ձեռնարկած փոքրիկ ծառայութիւնը սուրբ սիրով շարունակեմք :

Սհաւաթիկ եղելութեանց ճիշտ պատմութիւնը

1869 Յուլիս 15ին քաղաքիս մայր եկեղեցւոյ մօտ նախակրթական մայր վարժարանի դաստառք բոլոր բարձին առ թաղական խորհուրդն իրենց ամսականներուն անվճար մնալուն համար, մինչեւ իսկ կը կամէին վարժարանը փակել, մեր եւս այն միջոցին այն տեղ ներկայ գտնուելով հարցուցինք թէ տարեկան մրջափ ծախս ունիք. մեզ պատասխանեցին. Վարժարանն բոլոր դաստառած վարձքը 5000 դահեկան է : Սաղաթիւնցիներ թէ այդ վարժարանն հոգը մեզ յանձնեցէք այսու գաշմար, որ վարժարանը Սաղաթիւնէան կոչուի. վարժարանին բակին մէջ կենդանութեանս երկու հոգակալ գերեզմաններ կը շինեմ եւ մանկանց ուսմունքն միայն հասարակ ընթերցումն և գրախորհութիւնս պետք է ընկի

* Կործանել թէ այս բառը (իւր) պետք ընէ :

* Սորդ մը պետք է իւր խօսքը կըսէ. անորաւոր բառ անսանկէ է մեզ համար զոր բաց իր կողմ կը մտնէ :

խիւ ուրիշ ուսմունքներն ուսումնարաններն թող ընդունին :

Տարեկան հինգ հազար զուրուշ ծախքը ինքնա կը վճարեմ եւ 50000 զուրուշ մուրհակ մը հինգ թաղի երեսփոխանաց կը յանձնեմ, որ յետ մահուանս իմ կայքէս ստանան եւ կամ գրաւով կամ հաւատարիմ երաշխաւորութեամբ 0/0 10 շահով գործածեն եւ 5000 դահեկան տարեկան շահովը Սաղաթիէլեանի վարժարանը դարե ՚ի դար հաստատ պահեն :

Մեր այս առաջարկութիւններն գրի առնուելով կիւրաքի օր սուրբ եկեղեցւոյ մէջ կարդացուեցան եւ ածուրդի գրուեցաւ, 15 օր պայմանաժամով, բայց նախանձորդ մը չը գտնուելով՝ մնաց մեր վրայ եւ դաշնագիրն քաղաքիս երեսերեաց եւ թաղականաց ստորագրութեամբ մեզ տրուեցաւ եւ 50000 զուրուշի մուրհակը մեր կողմէն հինգ թաղի երեսփոխանաց յանձնուեցաւ : Ապա եւ մեր յաւատով Աստուծոյ անհուն ողորմութեանը 1869 Օգոստոս 1 էն սկսանք շարունակել սերտ սիրով եւ տերամք մինչ ցփսիւ ճան կամիմք շարունակել :

Երբ Արժ. Բառնաբառ Վարդապետը Արապիկերեկաւ, բողոքներ եղած են թէ ինչո՞ւ այս վարժարանը Սաղաթիէլեան պիտի կոչուի, նորին Արժաւատաւութիւնը պատասխաներ է թէ, « Սաղաթիէլեանի տուած փողը ինձ բերէք, որպէս զի նորա հետ խօսիմք : Հակառակորդք երբ գրածին ձայնը կը լսեն, կը լսեն : Այս խօսքերը երբ լսեցի խիստ խորհրդայն խնդիր տուի թէ, « Որքան որ դաշնիքով այս լծայն տակ մտեր եւ յօժարութեամբ կը տանիմք, սակայն կը անանմք որ մութի մէջ մեզ եւ մեր վարժատան վերայ խօսողներ կան, կը խնդրեմք որ առտնք ՚ի լոյս դան, մեր միջեւ ցարդըրած ծախսերը տան, որպէս զի մենք եւս վերնագիրը փրցնեմք եւ ազգիս ուրիշ ծառայութիւն մը ընեմք » :

Այս խնդրոյն վերայ ընդհանուր

ժողով կազմելով խնդիրը բնեկէ վերջը մեզ պատասխանեցին թէ « Ոչ յայտնի հակառակող մը կ'երեւի եւ ոչ նախանձաւոր մը, ուստի ըստ նախկին դաշնագրութեան ձերում շարունակեցէք : այսպէս ասելով Ատենապետ եւ Յանադարձ էֆէնտիներու ստորագրութեամբ վաւերացեալ դաշնագիրն մեզ ու զարկեցին. բայց եւ այնպէս մեր երբ վարժարանի վերնագրոյն միտեալ լինելը անսանք, Քաղաքական ժողովը բողոք տուինք եւ ասացինք թէ, « Ձեր վարժարանը ձեզ լիցի, մեր նա ՚ի նորոյ վարժատուն մը շինել կը աւելնայ : բայց Քաղաքական ժողովը զմեզ յորդորեց եւ քաջալիցեց, որպէս զի դարձեալ շարունակեմք, եւ ապա միտեալ վերնագիրը մաքրելով տեղը դրին :

Իսկ դալով Օրագրոյ այն խօսքին թէ, « Սաղաթիէլեանը կ'աւելեալ գումարը պէտք է ուրիշ մէկու մը յանձնէ, կը պատասխանեմք. Մեր ամեն ժամանակ պատրաստ եմք քաղաքիս Ազգային Վարչութեանը յանձնել կը տակեալ փողը՝ հսկողութիւնը եւ խնամակոտութիւնը մեր վերայ մնալով ըստ դաշնագրոյն, բայց չը խտեմք ինչ պատճառաւ յանձն չառնոյր : Կ'ազալեմք Օրագրոյ խնդրոյն էֆէնտին՝ որ համոզէ Արապիկերի Ազգ. վարչութիւնը, որպէս զի յանձն առնու ընդունել մեզմէ 50000 դահեկանի գումարը՝ տալով մեզ եւ Ազգին այնպիսի վստահութիւն եւ ապահովութիւն՝ որ անխափան տարուէ տարի պիտի կարողանայ վճարել Սաղաթիէլեան վարժարանի 5000 զուրուշի ծախքը : յայնժամ մեր եւս գոհ եւ շորհակալ կը լինիմք թէ թմբագիր էֆէնտին եւ թէ քաղաքիս Ազգային վարչութեանն :

Ահա այսպէս մեր ոչ ՚ի միման եւ ոչ յանկեան ուրեք գործած եմք, այլ պայմանաւ եւ դաշնագրութեամբ եւ հայրենակցացս ընդհանուր հաւանութեամբ յանձն առած եմք սիրով եւ անձնութեամբ հայկազն մանկուոյն բարոյական եւ մտաւոր զարգացման

ըստ կարի մերում հոգ տանել, որով ազգայինք մեզմէ եւ մէք յազգայնոց գոհ և շնորհակալ եմք :

Ուրեմն ինչ կը փնտռէ այդ անձը՝ որ վարժատան վերնագիրը մրոտելուն նման մթութեան մէջ առանց ստորագրութեան նամակ հրատարակել կը տայ : Մէք այդպիսեաց նպատակն ուրիշ բան չեմք տեսներ, բայց եթէ գործողներու ցոյր ջատել և վարժատան յառաջագիմութեան համար նիւթական օգնութեան խորհուրդ խորհողներու խորհուրդն խափանել : Աղաչեմք զԱստուած՝ որ այդպիսի անձանց, ուր ուրեք որ կան զգաստութեան հագի տայ, սրպէս զի նախանձու մահառիթ քնէն արթննալով կենաց և հոգւոյ փրկութեան արժանանան :

Սա եւս չը մոռնամք ասել, որ մեր մեր դաշնագրութիւնը ազգին հետ ըրած լինելով, եթէ ես Սաղաթիէեանք և Սաղաթիէեանք ճշդիւ չը գործադրեմք՝ մեղադրելի եմք և արդարեւ կ'անիրաւիմք. նոյնպէս յազգայնոց ուղղք և իցէ եթէ համարձակի մեր դաշնագրութիւնը ոտքի տակ առնուլ նոյնպէս կ'անիրաւի և չէ կարելի. վասն զի իմ դաշինքս ոչ թէ անհատի այլ ազգիս հետ է :

Այսչափ խօսելէ վերջը Քրիստոնէական անյիշատարութեամբ իմ չարաւիամ թշնամեացս բարիք կը մտնեմ և ազգիս Հայոց ու հայրենակցացս անդորրութիւն և խաղաղութիւն հայեցելով կը մնամ ազգիս օգուտն համար պատրաստակոյն ծառայ :

1884. Յունւար 17:

Մահաբէի Կարապէտ
Սաղաթիէեան :

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆՔ

Ամսոյս 7ին Ս. Ծննդեան հանդէսը ամենայն խաղաղութեամբ կատարուեցաւ ըստ սովորութեան :

— Հետեւեալ զարմանալի լուրը Յուպէի Արժ. Տեսուչը հաղորդեց 23 ին :

« Մօտ օրերս Գաղայի մէջ հետեւեալ հետաքրքրական դէպքն տեղի ունեցած է. գողին մէկը գիշեր ատեն տուն մը կը մտնէ, ուր միայն երեք հոգի կան եղբ, այն է հայր մը, մայր մը և փոքրիկ տղայ մը : Գողը երբ կրուկըսի տան մէջի եղածներն ժողովել, տղան որ արթուն է եղբ, կ'սխիլ լալ գողը որպէս զի տղուն լացէն հայրն ու մայրը չ'արթննան, դուրս կը տանի տղայն և դառնալով իւր գործը կը շարունակէ. տղայն դարձեալ կը լայ, որոյ վերայ հայրն և մայրն արթննալով կը լսեն տղուն ձայնը, որ դուրսէն կը գայ. անմիջապէս դուրս կը դիմեն, գողն եւս որպէս զի չը տեսնուի դուռն ետեւ կը պահուի. որ ատեն տունը յանկարծ կը փլչի, տան տէրը իւր ընտանեօք հանդերձ կաղատի, իսկ աւազակը իւր չարուն զոհ կը լինի. երբ որդ օրը տունը մաքրելու ատեն զարմանալով մեռած մարդ մը կը գտնեն դռն ետեւ որուն քով և կը գտնեն պարկ մը տան կարասեօք լեցուած, յորմէ կիմացուի մարդուն աւազակի լինելն » :

Ճշմարիտ է, որ Աստուած շատ անգամ թող կը տայ չարագործին իւր կամքին հետեւելու, շատ անգամ կըստասէ համբերութեամբ, որ անօրէնը իւր անօրէնութեն ճանապարհէն դառնայ, բայց երբ նա՝ Աստուծոյ համբերութիւնը 'ի չարն գործ կը դնէ, այն ժամանակ Աստուած եւս իւր արդարութիւնը կ'սխի 'ի գործ դնել այս աշխարհի մէջ տալով զանազան պատիժներ, ինչպէս սրբող կերպիւ կը տեսնուի վերայդիւս զէպրէն :